

İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunması İçin Sözleşme'nin Türkçe Çevirisi Sorunu

Problems with the Turkish Translations of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Rights

Tolga ŞİRİN¹

¹Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: T.Ş. 0000-0002-7172-5426

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, resmi olarak İngilizce ve Fransızca dillerinde kaleme alınan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması İçin Avrupa Sözleşmesi'nin Türkçe çevirilerini analiz etmektir. Bu konuda dokuz farklı Türkçe çeviri tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, 1954 yılında Resmî Gazete'de yayımlanan metindir. Günümüzde konuşulan Türkçeye göre güncelliğini yitirmiş olan bu metin, uygulamada neredeyse hiç kullanılmamaktadır. İkincisi İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin sitesinde yayımlanan metindir. Kimin tarafından çevrildiği bilinmeyen bu çeviri günümüzde en yaygın biçimde kullanılan metindir. Yüksek yargı organlarının kararlarında ve öğretilerde sıklıkla kullanılan bu metin, çok sayıda Türkçe dil bilgisi hatası içermektedir. Ayrıca bazı kavramlar Türkçeye tartışmalı biçimde çevrilmiştir. Bu sorunlar, Sözleşme'nin yanlış anlaşılmasına neden olabilmektedir. Bu iki metnin dışında bir de çeşitli yazarların çevirdiği yedi farklı çeviri metni daha vardır. Bu değerli metinlerde de diğer metinlerde olduğu gibi bazı tartışmalı yönler vardır. Bu nedenle söz konusu çevirilerin tamamının analiz edilmesi gerekmektedir. Makalenin amacı böyle bir analizde bulunmaktır. Bu analizden sonra makalenin sonuç kısmında bir çeviri önerisi sunulmakta Anayasa Mahkemesine farklı disiplinlerden uzmanların katılacağı bir çalıştay çağrısı yapılmaktadır. Böyle bir çalıştay hem metnin içselleştirilmesi hem de hukuk uygulamasında standartlaşmanın sağlanmasına hizmet edecektir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, hukuk İngilizcesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

ABSTRACT

This study analyzes Turkish translations of the Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the official versions of which are in English and French. Nine different Turkish translations of this document have been identified. The first of these translations was published in the *Official Gazette* in 1954; this translation, however, is rarely used in practice. The second translation was published on the website of the European Court of Human Rights (ECtHR). This text, which is frequently cited in decisions of high judicial bodies and scholarly literature, contains many grammatical errors and mistranslated concepts. Additionally, the author of this translation is unknown. There are seven other translations that have been completed by various authors; these translations also contain inconsistencies and semantic issues. This study undertakes in-depth analysis of the translations mentioned above. The concluding section of the article proposes a new translation and emphasizes the need for a workshop involving the Constitutional Court and experts from different disciplines. Such a workshop would serve both to internalize the text and to standardize the practice of law.

Keywords: Translation, Legal English, European Convention on Human Rights

Submitted: 03.06.2021 • Accepted: 17.06.2021 • Published Online: 24.06.2021

Corresponding author: Tolga Şirin, E-mail: tolga.sirin@marmara.edu.tr

Citation: Şirin, T., 'İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunması İçin Sözleşme'nin Türkçe Çevirisi Sorunu' (2021) 9(1) Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi-Journal of Penal Law and Criminology, 1.
<https://doi.org/10.26650/JPLC2021-947393>

EXTENDED ABSTRACT

The Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is one of many important conventions that have been adopted by the Council of Europe. The convention was drafted in 1950 by the then newly formed Council of Europe, and it entered into force on September 3, 1953. The original convention was drafted in two official languages, English and French, which has caused some legal misunderstanding. However, the European Court of Human Rights (ECtHR) resolved these disputes by interpreting the two versions together and by considering the relevant provisions of the Vienna Convention on the Law of Treaties. The Convention and its judgments have been translated into 36 different languages in 47 Council of Europe states, and these translations are based on a harmonized interpretation of the texts and decisions written in the two official languages. Nevertheless, inevitably, every translation possesses slight alternations in meaning. These alterations may result in significant semantic changes in how judgments are interpreted, allowing the interpreter to “create worlds with words.” This study focuses on the problem of semantic change in the translations of the convention in the Turkish context.

Turkey was one of the first signatories to the convention. Turkey signed the convention on November 4, 1950, and it was ratified on May 18, 1954. The Turkish translation of the Convention was published in the Official Gazette on May 19, 1954, and on the same day, it became integrated into the Turkish legal system. Since then, the Convention has been moderately considered in Turkish legal practice. The Convention received more attention beginning in 1998, when the ECtHR became a full-fledged institution and the European Commission of Human Rights was abolished by Protocol no. 11. In 2012, the constitutional complaint procedure was adopted, which allowed for allegations of violations of Convention rights to be made. As a result, the Convention gained considerable importance in Turkey.

Consequently, the Turkish translation of the Convention has also gained importance; the Constitutional Court prefers the translated version published on the website of the ECtHR over the version published in the *Official Gazette*.

It is unknown who translated the version on the ECtHR website, but the Constitutional Court has *de facto* endorsed its use in Turkish law. Further, this translation contains many grammatical mistakes. More importantly, the Turkish translations for some English and French concepts are inaccurate and misleading.

This discussion is also applicable to Turkish translations by Turkish scholars. There are seven different Turkish translations of the Convention. These translations include differences and controversial points between the Official Gazette version and the Strasbourg translated version.

This article analyzes the nine Turkish translations, including seven by scholars and two by official institutions. In the course of the analysis, the differences between the French and English texts are mentioned, and it is explained how the ambiguities were resolved by the Court. Then, the question of which dictionaries are appropriate for use in Turkish translations is clarified. In the following section, grammatical and semantic issues in the Turkish translations are identified. Finally, after reviewing ECtHR's case law, the paper presents a list of the most controversial words and suggests alternative terms.

Among these controversial words, the following three words do not have an exact equivalent in the Turkish language and, therefore, should be highlighted: "jurisdiction," "tribunal," and "derogation." Conversely, it is also important that the differences between the words "association" and "organization," "deportation" and "extradition," "arrest" and "detention," "judgment" and "decision," "liberty" and "freedom," "limitation" and "restriction," "security" and "safety," and "translator" and "interpreter" are clearly and correctly differentiated in the translations. In many Turkish translations, these distinctions are either unclear or contain semantic shifts.

Additionally, this paper points out other semantic problems to be solved in published translations to other languages on the ECtHR's website. The concept of "*law*", for instance, has two different senses, namely "law in formal sense" and "law in material sense". Therefore, words such as "Gesetz" in German, "ley" in Spanish, "legge" in Italian, and "kanun" in Turkish, which are common translations to "*law*" (Eng.) and "*loi*" (Fra.) need to be analyzed and carefully used. The ECtHR gives the concept of "*law*" a material—not a formal—sense. Therefore, it is suggested to use a concept that will give a material sense (e.g., "*hukuk*" in Turkish and "*Recht*" in German). The only exception to this is Article 6 of the Convention because, as seen in the *Coëme*, only in this specific context does the ECtHR adopt a formal understanding of the concept of "*law*".

The study ends with a proposal for a workshop for further discussing the matter. Such an event, which would be attended by scholars from different branches of law and linguistics experts upon the call of Turkey's Constitutional Court, could solve the issues identified in this article. A translation proposal is provided in the appendix for potential discussion in the workshop.

1. Giriş

4 Kasım 1950 Cumartesi, insan hakları hukuku yönünden önemli bir gündü. Roma’da “Palazzo Barberini” adını taşıyan tarihi binada on üç devlet temsilcisi, İngilizce olarak “*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*”, Fransızca olarak “*Convention de sauvegarde des droits de l’homme et des libertés fondamentales*” diye adlandırılan, resmî olarak iki dilde birden kaleme alınan sözleşmeleri (Bundan sonra “Sözleşme”) imzalamak için bir araya gelmişti.¹ Sözleşme’yi hazırlayan Danışma Meclisinin Başkanı Paul-Henri Spaak’ın “çok iyi bir sözleşme değil ama hoş bir saray” diyerek onurlandırdığı bu binada bir araya gelen kişilerin arasında Türkiye’den de bir kişi vardı.² Bu kişi, iktidara yeni gelen Demokrat Parti’nin çiçeği burnunda Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Fuat Köprülü’den başkası değildi. Köprülü, metne Türkiye Cumhuriyeti adına imzasını koydu ve Türkiye’nin böylesi bir metne öncülük etmesinden gurur duydu.³ Türkiye’nin de aralarında bulunduğu öncülere, kısa zaman sonra Yunanistan ve İsveç de katıldı. Böylelikle sayıları on beşi bulan imzacı devletlerden on tanesi, onay sürecini 3 Eylül 1953 tarihinde tamamladı ve Sözleşme yürürlüğe girdi.⁴

Metin yürürlüğe girdikten yaklaşık sekiz ay sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi, “onay kanunu”nu çıkardı.⁵ Onay belgesi Avrupa Konseyi Genel sekreterliğine teslim edildi

- 1 Belçika Krallığı adına Paul Van Zeelan, Danimarka Krallığı Adına O.C. Mohr, Fransa Cumhuriyeti adına Schuman, Federal Almanya Cumhuriyeti adına Walter Hallstein, İzlanda Cumhuriyeti adına Peter Benediktsson, İrlanda Cumhuriyeti adına Sean MacBride, İtalya Cumhuriyeti adına Sforza, Lüksemburg Büyük Düklüğü adına Jos. Bech, Hollanda Krallığı adına Stikker, Norveç Krallığı adına Halvard M. Lange, Saar adına E. Hector ve Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı adına Ernest Davies metne imzasını koydu. Metnin orijinal hâli izleyen linkten görülebilir: https://www.echr.coe.int/Documents/Archives_1950_Convention_ENG.pdf
- 2 Ed Bates, *The Evolution of the European Convention on Human Rights From Its Inception to the Creation of a Permanent Court of Human Rights* (OUP 2011) 99
- 3 Avrupacılık fikrinin Türkiye’de yaygınlaşmasını savunan, Fuat Köprülü’nün de içinde yer aldığı, farklı siyasal eğilimlerden kişilerden oluşan bir parlamento grubu vardı. Bu konuda bkz Mehmet Cevat Yıldırım, ‘1948-1960 Döneminde Türkiye’de Avrupacılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme’ (2014) 11(41) Uluslararası İlişkiler Dergisi 109, 115
- 4 Bu koşul, Sözleşme’nin 59’uncu maddesinde düzenlenmiştir. Onay sırası şu şekildedir: Birleşik Krallık, Norveç, İsveç, Federal Almanya, Saar, İrlanda, Yunanistan (28 Mart 1953), Danimarka, İzlanda, Lüksemburg. Ayrıntılı bilgi Mahkemenin sitesinde yer almaktadır. Pek çok listede Yunanistan’ın bulunmamasının nedeni bu devletin 13 Haziran 1970’te Sözleşme sisteminin dışına çıkıp 28 Kasım 1974’te Sözleşme’yi tekrar onaylamış olmasının yarattığı karmaşadır. Öte yandan, sayılan devletlerden Saar, 1 Ocak 1957’de Batı Almanya’ya katılmış ve bugünkü Saarland eyaletine dönüşmüştür.
- 5 Onay kanunu denmemesinin nedeni 1924 Anayasası döneminde onay sürecinde TBMM’nin merkezi rol üstlenmesidir. O dönemde sözleşmelerin Türkçe metinleri TBMM’nin çıkardığı kanunda yer alırdı. 1961 Anayasası’ndan itibaren Sözleşme’nin Türkçe çevirisi, TBMM’nin onaylanmasını uygun bulma kanunundan sonra onay işlemini gerçekleştiren yürütme kararının ekinde yer almaktadır. 6366 sayılı İnsan Haklarını ve Anayasa Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun’daki metin için bkz Resmî Gazete, S. 8662, 19.03.1954

ve Türkiye, 18 Mayıs 1954 günü Sözleşme'nin tarafı oldu. Bu tarihte Belçika, Fransa, İtalya, Hollanda gibi devletler bile henüz onay sürecini tamamlamamıştı.

Türkiye'nin de hazırlık sürecine katkı sunduğu⁶ bu Sözleşme, “insan haklarının amiral gemisi” denen Mahkeme (İngilizce *European Court of Human Rights*, Fransızca *Cour Européenne des Droits de l'Homme* diye adlandırılır) sayesinde yaşam buldu.

Bu sıfat hem Mahkemenin binasına Strazburg'un kuzey batı yönünden bakıldığında görülen, gemiye benzeyen mimarisinden esinlenilerek hem de öncü kararlarından dolayı takılmıştı.⁷ Sözleşme, Mahkemenin verdiği önemli kararlar aracılığıyla geçtiğimiz yüzyılın ve yaşadığımız çağın en önemli ve etkili hukuk metinlerinden birine dönüştü. Bu etki, teknik nedenlerle Avrupa'nın ötesine taşıtı, beş kıtaya birden ulaştı.

Bugün ekvatorun hem kuzeyinde hem güneyinde; Greenwich'in hem doğusunda hem batısında uygulama bulan Sözleşme, Atlantik'in kenarındaki Fransız Guayanası'ndan Pasifik'in kenarındaki Bering Boğazı'na kadar oldukça geniş bir alanda yürürlüktedir.⁸ En az 800 milyon kişinin yaşamına etkide bulunan bu metin, onlarca ülkenin hukuk düzeninde, hatta bizzat anayasalarında değişikliğe neden olmuştur.⁹ Hatta kimi ülkelerde bizzat anayasalarda kendisine gönderme yapılmıştır.¹⁰

Türkiye, bu ülkelerden biridir. Anayasa'da Sözleşme'ye uyum için çok sayıda değişiklik yapılmış hatta bizzat Sözleşme'ye açıkça gönderme yapmıştır. Bu gönderme Anayasa'nın 148'inci maddesindedir:

“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.”

6 Örneğin ifade özgürlüğü maddesinin ikinci fıkrasındaki “*toprak bütünlüğü*” kaydı, Türkiye'nin girişiyle metne sokulmuştur.

7 Mahkemenin mimarisi Richard Rogers Partnership Ltd (Londra) ve Claude Bucher (Strazburg) tarafından tasarlanmıştır. Bkz *The Conscience of Europe: 50 Years of the European Court of Human Rights* (CoE 2010) 148.

8 Bu çıkarımımı içtihadı dayanarak yapıyorum. Sözleşme genel olarak Avrupa'da ve Rusya yoluyla Asya'nın çok uzak yerlerinde uygulama bulmaktadır. Fakat bazı Avrupa ülkelerin deniz aşırı topraklarından ötürü farklı kıtalarda da uygulanabilmektedir. Amerika kıtasındaki uygulamasına örnek olarak bkz *De Souza Ribeiro v. France*, App no 22689/07 (ECtHR [GC], 13 December 2012); Okyanusya kıtasındaki uygulamasına örnek olarak bkz *Le Calvez v. France* App no 25554/94 (ECtHR, 29 July 1998); Afrika kıtasındaki uygulamasına örnek olarak bkz *Eusko Abertzale Ekintza-Accion Nacionalista Vasca v. Spain*, App nos 51762/07 and 51882/07, (ECtHR, 07 December 2010)

9 Örnekler için bkz Council of Europe, *Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights*, ‘*Constitutional Matters*’ (CoE 2020)

10 1998 tarihli Arnavutluk (md. 17/2), 1995 tarihli Bosna Hersek (md. 2/2, 6/3c), 1974 tarihli İsveç (md. 19), 2008 tarihli Kosova (md. 22) ve 1975 tarihli Papua Yeni Gine (md. 39/3d) anayasaları bunlardan bazılarıdır.

Çok sayıda kanunun gerekçesinde de Sözleşme sistemine uyum sağlama ereği açıkça dile getirilmiş, Sözleşme'nin ihlal edildiğine dair kararlar karşısında ne yapılması gerektiğine ilişkin düzenlemeler konmuştur.

Lafı uzatmadan söylersek Sözleşme, insan hakları hukuku yönünden ayırt edici özelliklere sahiptir. Bu nedenle özel bir titizlikle ele alınmayı hak etmektedir. Bu titizlik, sadece pozitif hukuk ve hukuk felsefesi yönünden değil, metnin Türkçesi için de geçerli olmalıdır. Gelgelelim bu son noktada birtakım karışıklıklar vardır. Metnin Resmî Gazete'de yayımlanan hâli hem güncellik hem dil bilgisi hem de hukuksal yönlerinden sorunlar içerir. Bu sorunları gidermek için gerçekleştirilen çeviriler arasında da çelişkiler ve uyumsuzluklar; buna bağlı olarak yeni sorunlar bulunmaktadır.

İşte bu sorunlar, elinizdeki makalenin konusunu oluşturuyor. Bu makale ile, Sözleşme'nin Türkçe çevirilerini ele alıp değerlendirmek, alternatif bir çeviri önermek, bu bağlamda yeni bir tartışma başlatmak ve bu tartışma uyarınca kolektif bir senteze ulaşma amacı güdüyorum. Bunun her şeyden önce, ulusal hukukun gerekleri ve tutarlılığı için gerekli olduğunu düşünüyorum. Ayrıca konunun, Sözleşme'nin etkililiğini arttırmak için Interlaken, Brighton ve İzmir'de yapılan Avrupa Konseyi toplantılarındaki, Mahkeme kararların 47 üye devletteki 36 farklı resmi dile çevrilmesi yönündeki kararlara bakan bir yönünün de olduğunu düşünüyorum.¹¹

Türkiye'de, tespit edebildiğim kadarıyla, dokuz farklı Sözleşme çevirisi bulunmaktadır.¹² Bunlardan ilki, doğal olarak Resmî Gazete'de yayımlanan metindir. 19 Mart 1954 tarihli Resmî Gazete sayısında ulaşılabilen bu metin (dar bir pozitivist yaklaşımla konuşacak olursak) iç hukukta geçerli olan otantik metindir. 6366 sayılı İnsan Haklarını ve Anayasa Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun'da yer alan metnin çevirisinin kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Kolaylık sağlaması için "Ankara Çevirisi" olarak adlandıracağım bu belge, olağan koşullarda esas alınması gereken düzenlemedir.¹³ Fakat bu çeviri hem eksiktir hem

11 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz Anne Lise Kjær, 'Translation of Judgments of the European Court of Human Rights into Non-official Languages: The Politics and Practice of European Multilingualism' in Anne Lise Kjær and Joanna Lam (eds), *Language and Legal Interpretation in International Law* (OUP 2020)

12 Metinler kural olarak uyum gösterse de çeviriler arasında anlam farkları hiç yok değildir. Örneğin diğer çevirilerden madde 13 bağlamında farklılaşan bir örnek için bkz Osman Doğru, *İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı* (Beta 1998) 265

13 Resmî Gazete'deki metni aynen almış gibi görünen kimi eserlerde, açıkça ifade edilmemesine rağmen küçük yazım değişiklikleriyle karşılaşılır. Örneğin bkz Aydoğan Özman, *İnsan Hakları ile İlgili Temel Metinler* (Beşnur 1967) 41-58; Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku* (Yetkin 1997) 218-232

tutarsızdır hem de eski dile dayanmaktadır. Bu özelliklerinden olacak ki yargı organlarının kararlarında ve öğretilerde kendisine nadiren yer bulmaktadır. Bunun yerine, Avrupa Konseyinin, Adalet Bakanlığının, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumun, Kamu Başdenetçiliğinin, Anayasa Mahkemesinin, Danıştayın ve Yargıtayın resmî sitelerinde bulunan ve internetteki aramalarda en üst sıralarda çıkan bir başka metin kullanılmaktadır.¹⁴ Bu metnin de kimin tarafından çevrildiği açık değildir. Fakat metnin izi sürüldüğünde ilk kez Avrupa Konseyi tarafından basıldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan söz konusu çeviriyi “Strazburg Çevirisi” olarak adlandırabiliriz.

Bu iki çeviriden başka bir de hukuk profesörlerinin çevirdiği Sözleşme metinleri vardır. Bu değerli çeviriler, (alfabetik olarak) İsmet Giritli ve Atilla Güngör¹⁵, Feyyaz Gölcüklü ve Şeref Gözübüyük¹⁶, Muzaffer Sencer¹⁷, Osman Doğru¹⁸, Semih Gemalmaz¹⁹, Süheyl Batum ve Necmi Yüzbaşıoğlu²⁰, Tekin Akıllıoğlu²¹ tarafından yapılmıştır. Makalede, kolaylık sağlaması için, söz konusu çeviriler yazarların soyadlarıyla (örn. Akıllıoğlu Çevirisi, Doğru çevirisi gibi) tanımlanacaktır.

Bu uzunca girişten sonra çalışmanın planını aktaracak olursam; ilk başlıkta çevirilerde hangi Türkçe sözlüğü esas almamız gerektiğini tartışacak; fakat bunu birkaç cümleyle geçiştirerek değil, belli bir arka plana dayanarak yapmaya çalışacağım. Benzer tutumu, çevirinin hangi Türkçe veya “Türkçeler” ile yapılması gerektiği sorusunu ele aldığım ikinci başlıkta da sergileyeceğim. Üçüncü başlıkta, Sözleşme'nin İngilizce ve Fransızca metinlerindeki farkları gösterip bu farkların nasıl uyumlaştırılabileceğini, içtihatlarla da gönderme yaparak anlatmaya çalışacağım. Dördüncü başlıkta, sık karşılaşılan dil bilgisi tartışmalarını, çalışmada ele aldığım çevirilerden örneklere değinerek aktaracağım. Beşinci başlıkta, Sözleşme metnindeki tartışmalı terimlerin neler olduğunu ortaya koyarak bunlara dair öneriler getireceğim. Son başlıkta ise Mahkemenin ve Sözleşme'nin nasıl adlandırılması ve kısaltılması (AİHM ve

14 Strazburg Çevirisi, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (CoE 2010). Öğretilerde de çoğu eser bu metne dayanıyor görünmektedir. Çok sayıda örnek içinde bkz Kemal Gözler, “YSK Kararlarının Kesinliği Üzerine”, www.anayasa.gen.tr/ysk-baglayicilik.html, 21 Nisan 2017

15 İsmet Giritli ve Atilla Güngör, *Günümüzde İnsan Hakları* (Der 2002)

16 Feyyaz Gölcüklü ve Şeref Gözübüyük, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması* (Turhan 2007)

17 Muzaffer Sencer, *Belgelerle İnsan Hakları* (Beta 1988)

18 Osman Doğru, *İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı* (Beta 1998)

19 Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri*, 1. Cilt (Legal 2011)

20 Süheyl Batum ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri* (Beta 1993)

21 Tekin Akıllıoğlu, *Türkçe ve İngilizce Metinleri ile Birlikte Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (AÜSBF 1996)

İHAM) gerektiğine dair, özellikle akademik çevrelerde sessiz biçimde sürdürülen bir tartışmayı çözümlenmeye girişeceğim. Tüm bunlardan sonra, metin boyunca süren tartışmalardan hareketle yeni bir çeviri önerisi sunarak çalışmayı sonlandıracağım.

Şu ana kadarki Türkçe çevirileri eleştiren, bu nedenle alternatif bir çeviri sunan ama kendisini de tartışmaya açan bu çalışmanın, özellikle Anayasa Mahkemesinin öncülüğünde yapılacak olası bir çalışmaya etüt metni olması olasılığını da akılda tutacağım.

2. Sözlük: TDK Sözlüğü ve Diğer Sözlükler

Türkçe, geç uluslaşmış ve modernleşmede geriden gelen bir toplumun dilidir. Bu nedenle hem sözcüklerin yazılış biçiminde hem de dil bilgisi kurallarında istikrar yoktur, gelgitlerle çok karşılaşılır. Ulus inşası sürecinde, Türkçeyi yabancı dillerden arındırma girişimi, bu durumu daha da çetrefilli hâle getirmiştir. Türkçedeki kurallar ve sözcükler, ideolojiyle de yüklenmiştir. Açık konuşmak gerekirse 1930’lu yıllarda muhafazakâr İslamcılar, Arapça veya Osmanlıca sözcüklerin kullanılmasında ısrar ederken; Kemalistler ile diğer bazı milliyetçi kesimler ve sonradan sosyalistler, öz Türkçe sözcükleri yeğlemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün öncülüğünde ezanın Türkçe okutulması adımı, 1945 yılında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun öz Türkçe hâle getirilmesiyle devam etmiştir. Buna karşılık, 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti’nin yaptığı ilk iş, ezanı yeniden Arapça okutmak olmuş; Anayasa da birkaç yıl içinde eski hâline, yani Osmanlıca biçimine döndürülmüştür.²² Demokrat Parti’ye karşı gerçekleştirilen 27 Mayıs harekâtı kadroları, bu başlıklarda yeniden değişiklik yapmayı tartışmış, ezanda değişiklik yapılmasa da Anayasa’da yabancı sözcüklerin kullanılmamasına dikkat etmiştir.²³

Söz konusu ayrışma, sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1970’li yıllarda Kemalist hattı izleyenler için Türk Dil Kurumu (TDK) ve onun sözlüğü belirleyicilik taşıırken, 12 Eylül bu denklemi değiştirmiştir. O zamana kadar dernek statüsünde olan ve oldukça önemli adımların atılmasını sağlayan TDK, iktidarın atadığı bürokratların politik gündemine göre biçimlenen bir kamu tüzel kişisine dönüştürülmüştür. Bu yeni yapıdan ve ideolojik renkten rahatsız olanlar, eski TDK geleneğini devam ettirmek için 1987’de Dil Derneği’ni kurmuş ve geleneği “Dil Derneği Sözlüğü” ile devam ettirmek istemiştir.²⁴

22 Bu tarihçe hakkında bkz Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi* (Yordam 2019)

23 Bu konudaki çalışmalar için bkz Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *1961 Anayasasının Dili* (TDK, 1972); Ömer Asım Aksoy, ‘Anayasanın Dili’ (1963) 11 Belleten 39-62

24 Derneğin yayımlarının listesine şu adresten ulaşılabilir: <http://www.dildernegei.org.tr/TR,11/yayinlar.html> Ayrıca şu eser de tamamlayıcı sayılmalıdır. Kaya Türkay, *Yeni Özleştirme Kılavuzu* (Kırmızı Kedi ve Dil Derneği 2016)

Tüm bunların yanı sıra Ali Püsküllüoğlu veya İlhan Ayverdi gibi dil bilimcilerin hazırladığı sözlükler (Öz Türkçe Sözlük veya Kubbealtı Lugatı) belli bir ağırlık taşımıştır.²⁵ Ayrıca bu zincire, son yıllarda Microsoft isimli çok uluslu şirketin ürettiği Word programının sözlüğü (“Microsoft Sözlüğü”) de katılmış bulunuyor. Özellikle yeni nesil yazarlar, yazılarını herhangi bir geleneksel sözlük kullanmaksızın Word programının düzeltme önerilerine göre sorgusuz sualsiz kaleme alıyor.²⁶ Durum böyle olunca bugün aynı sözcüğün farklı sözlüklerde değişik biçimlerde yazıldığına tanıklık ediyoruz.

Konuyu dağıtmayalım. Bu noktada makalenin konusu yönünden önem taşıyan soru şudur: Acaba uluslararası metinlerin ve sözleşmelerin çevirilerinde bu sözlüklerden hangisi kullanılmalıdır? Ben bu çeşitliliği anlamlı ve zenginlik katıcı görüyorum. Hatta anılan sözlüklerden birini hem destekliyor hem de yakından takip etmeye çalışıyorum. Gündelik konuşmalarında ve yazışmalarında bu sözlüklerin önerilerini dikkate alıyorum. Ayrıca, bu sözlüklerin hepsinin birden Türkçenin zenginleşmesine katkı sunduğunu, yaşayan dile dinamizm kazandırdığını düşünüyorum. Gelgelelim konu hukuk olduğunda durum değişiyor. Özellikle kamu hukukunun gerekleri uyarınca resmî yazışmalarda tekdüzelik olması, bu nedenle de tek bir sözlüğün takip edilmesi bir zorunluluktur. Bu sözlük de resmî kurumun yani TDK'nin sözlüğüdür. (Bundan sonra “TDK Sözlüğü”) TDK Sözlüğü'nü kullanmak, kişisel bir tercihin ötesinde bir gerekliliktir.²⁷

3. Çeviri Dili: Yaşayan Türkçe ve Öz Türkçe

Türkçe yazı dilinin başlangıcı 6'ncı yüzyıllara kadar gider. Bu yıllarda Türkçe sadedir. Sade biçimiyle Türkçe, Anadolu topraklarında da azımsanmayacak zamandır yazılı ve sözlü olarak varlık göstermiş, hatta yabancı dillere karşı korunmaya çalışılmıştır. Örneğin daha 13'üncü yüzyılda, Karamanoğlu Mehmet Bey'in “Bugünden sonra

25 Ali Püsküllüoğlu, *Öz Türkçe Sözlük: Dil Hazinesi Dizisi* (Arkadaş 2012)

26 Word sözlüğü, kullanılan programın sürümüne göre değişiyor. Örneğin eski sürümlerden birinde “uluslararası” sözcüğü “uluslar arası” diye yazılırken yeni sürümlerde bu hata düzeltilmiştir. Fakat anılan sürüm döneminde çok sayıda makalede, tezde ve hatta adı yayınevi olan ama basımevi gibi çalışan yayınevlerinin bastığı kitaplarda “uluslar arası” ifadesine rastlanmaktadır.

27 Bu, 1983 yılına dek “dernek” statüsünde bağımsız bir uzmanlık kuruluşu olarak varlığını sürdüren TDK'nin, 12 Eylül darbesinden sonra bürokrasinin eline bırakılıp tahrip edilmesi sorununa veya siyasi iktidarların Türkçeyi TDK kanalıyla politik gündemlerine göre manipüle etme girişimlerine rağmen böyledir. Bu türden girişimlerden biri yakın zaman önce, Gezi Parkı eylemleri sırasında “çapulcu” sözcüğünün anlamının değiştirilmesi örneğinde yaşanmıştır. Benzer türden bir sorun, devrim, inkılap, reform gibi sözcükler yönünden de vardır. Dil Derneği'ne göre TDK'nin “Türkçe Sözlük”ü, hazırlayıcıların Atatürk'ün başlattığı Dil Devrimine, Türkçenin bu doğrultudaki yenileşmesine bakışı, bir başka deyişle dünya görüşü, sözlüğe yansımış ve yapıt bilimsel nesnellikten uzaklaşmıştır.” Bkz <http://www.dildernegi.org.tr/TR,613/iii-bolum.html>

divanda, dergâhta, barigâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacaktır.” diyerek bir buyruk yayımladığı iddia edilir.²⁸ Benzer biçimde Osmanlılarda Fatih Sultan Mehmet’in Kuran’ı Türkçeye çevirme girişimi sırasında bugün dahi hukuk literatüründe kullanılan kimi sözcüklere başvurduğu ileri sürülmektedir.²⁹ İddiaya göre bu çeviride “iftira” için “yalan bağlamak”, “cidal” ve “şikak” için “yatışmak”, “hayat” için “dirlük”, “katl” için “depelemek”, “şahit” için “tanuk”, “tâbi” için “uyundu”, vekil için “iş sürücü” karşılıkları kullanılmıştır. Bu gelenek, 15’inci yüzyıldan itibaren kırılma yaşamış, çok sayıda Arapça ve Farsça sözcük girmiş ve yeni bir dil oluşmuştur. Gelgelelim Tanzimat’tan itibaren, başta Fransızca olmak üzere Batı dillerinden de yeni sözcükler girmeye başlamıştır. Kimilerine göre zenginlik, kimilerine göre yozlaşma anlamına gelen bu durum karşısında uzun yıllara yayılan bir tartışma başlamıştır. İlk kez Tanzimat döneminde başlayan Türkçeyi yabancı dilden gelen sözcüklerden arındırma arayışı, anayasalcılık ve ilk dönem “kodifikasyon” hareketleriyle birlikte güç kazanmış, Cumhuriyet’in ilk yıllarında özellikle Tunalı Hilmi Bey’in kanun teklifiyle, 1930’lu yıllarda önce Güneş Dil Teorisi sonra da Dil Devrimi ve ona koşut hukuksal girişimlerle, 27 Mayıs’tan sonra ise genelgelerle hukuk dünyasının gündemine girmiştir.³⁰

Bu süreçlerde hukuksal terimler için türetilen Türkçe sözcüklerin bazıları tamamen, bazıları kısmen kabul görmüştür. Örneğin bugün dahi “akit” yerine “sözleşme”, “amme” yerine “kamu”, “arzuhal” yerine “dilekçe”, “cevap” yerine “yanıt”, “delil” yerine “kanıt”, “hâkim” yerine “yargıç”, “ihtilal” yerine “devrim”, “kanun” yerine “yasa”, “millet” yerine “ulus”, “muhakeme” yerine “yargılama”, “müdafî” yerine “savunma”, “müddeiumumi” yerine “savcı”, “örfi idare” yerine “sıkıyönetim”, “salahiyet” yerine “yetki”, “şahit” yerine “tanık”, “tatbikatçı” yerine “uygulamacı”, “Teşkilat-ı esasiye” veya “Kanun-u Esasi” yerine “anayasa” kullanımıyla sık karşılaşılır.³¹ Mahkeme sözcüğü Arapçadan gelmiş olsa da Yargıtay, Danıştay veya Sayıştay gibi isimler de kabul görmüştür. Kabul gören öz Türkçe sözcüklerin kullanılması gündelik yaşamda yadrganmamaktadır. Fakat bunlardan kimileri hukuksal metinlere yansıtılamamıştır.

28 Zeynep Korkmaz, *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi* (AÜ 1963) 35

29 Osman Keskinoglu, ‘Fatih Devrine Ait İki Kuran Tercümesi’, 4 Vakıflar Dergisi 95-100. Sevgi Özel, *Türkiye Türkçesi Temel Dilbilgisi* (Dil Derneği 2018) 23

30 Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (TTK 1960) 39; Kâmile İmer, *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi* (TDK 1976) 94

31 Bunlar, çok sayıda örnekten ilk akla gelenlerdir. Daha fazlası için bkz Püsküllüoğlu (n 25) 513 vd

Bunlara karşılık, eski kullanımın öz Türkçe sözcüklere nazaran göreceli olarak daha yaygın olduğu örnekler de vardır. Mesela, özellikle hukuk dünyasında “barış” a rağmen “sulh”, “bildiri” ye rağmen “tebligat”, “düzeltme” ye rağmen “ıslah”, “haklı” ya rağmen “meşru”, “kuşku” ya rağmen “şüphe”, “saltık” a rağmen “mutlak”, “son uyarı” ya rağmen “muhtıra”, “yinelenme” ye rağmen “tekerrür” ifadeleri ağırlığını korumaktadır. Bu kategoride hem resmî metinlere hem de konuşma dilinde öz Türkçe olmayan sözcükler ağırlığı taşır. Ama yine de bu kategoride durum bıçak sırtıdır. Her iki kullanım da belli ölçüde kabul görür.

Tüm bunlardan başka, bir de mayası hiç tutmayan öz Türkçe sözcükler vardır. “Ekonomik” yerine “akçesel”, “hak” yerine “ülev”, “hukuk” yerine “tüze”, “insan” yerine “yalnık”, “maddi ve manevi” yerine “özdeksel ve özgüçsel” “meclis” yerine “kamutay” “miras” yerine “kalıt”, “siyasal” yerine “aktarmal”, devlet yerine “yurterk” veya “generk” önerileri, genel olarak toplumda, özel olarak hukuk dünyasında kabul görmemiştir.

Bu son kategorideki (yani kabul görmeyen) sözcüklerde ısrar etmek pek anlamlı sayılmaz. Örneğin bugün herhangi bir insan hakları kitabının başlığını “yalnık ülevleri” diye atmak ve kitapta geçen “medeni ve siyasi haklar” ifadesini “uygar ve aktarmal ülevler” diye yazmak veya özel isim hâlini almış olan Türkiye Büyük Millet Meclisini, “Türkiye Büyük Ulus Kamutayı” diye nitelemek tuhaf olacaktır. Gerçi herkesin kimilerine tuhaf gelen tutumları sergileme, hatta doğrudan söylesek “tuhaf olma hakkı” vardır. Mevzuattaki ifadeleri, gündelik dilde farklı biçimlerde ifade etmek pekâlâ mümkündür. Ne var ki bunları resmî metinlerde, kişisel tercihlerimize göre başkalaştırdığımızda durum değişir. Böylesi bir tutum, hukuksal kesinliği zayıflatır, belirsizlik ve keşmekeş getirme riski taşır. Yani resmî metinlerde, yürürlükteki kullanımı (eleştiriyor olsak bile) esas almalıyız.

Abartılı bir örnek vermek sorunun anlaşılmasına yardımcı olabilir: Anayasa'nın pek bilinen 2'nci maddesine göre “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.” Bir yargıcın bu düzenlemedeki öz Türkçe olmayan ifadelerden rahatsızlık duyduğunu düşünelim. Bu anlaşılır bir durumdur. Fakat bu rahatsızlık, o yargıca mahkeme kararında Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal niteliklerini “toplumun gönenci, ulusal dayanışma ve türe anlayışı içinde, yalnık ülevlerine saygılı, Atatürk ulusalcılığına bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, elerkil, yercil, toplumsal bir tüze

generkidir” diye yazma olanağı vermemelidir. Bir akademisyen bunu tercih edebilir fakat resmî belgede böylesi bir kullanım sorunlu olur. Aksi bir düşünce, hukuk düzeninin alt üst etme riski taşır. Zira hukukta, hele kamu hukukunda, özellikle de ceza hukukunda olabildiğince dil birliğinin bulunması gerekir. Bu, bir ölçüde kanunilik ilkesinin de bir gereğidir.

Bu değerlendirmeler, öznel olmasından ötürü eleştirilebilir. Fakat konuyla ilgili, kamu kurumlarını bağlayan nesnel kurallar da vardır. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarına dönük olarak çıkarılan Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te bu konuda hükümler vardır. Yönetmelik’in 23’üncü maddesinin ilk fıkrasına göre “Taslaklarda, yaşayan Türkçe kullanılır. Türkçede karşılığı bulunan yabancı kelimelere yer verilmez. Türkçede karşılığı bulunmayan teknik terimlere yer verilmesinin zorunlu olması durumunda, bu terimler aslına uygun olarak yazılır.” Kanun ve yasa ikiliğine ilişkin ise devam eden fıkrafta “Terim birliğinin sağlanması amacıyla taslakların başlığında ve madde metninde ‘yasa’ kelimesi yerine ‘kanun’ kelimesi kullanılır.” hükmüne yer verilmiştir.

Bu uzunca aktarımdan sonra konumuzun özüne dönecek olursak, Sözleşme’nin çevirisin açısından tamamen veya kısmen kabul görmüş öz Türkçe sözcüklerin kullanılmasının makul olduğunu düşünebiliriz. Bu türden sözcüklerin kullanımı, çeviri yapan kişinin kendine özgü duyarlılıklarının ürünü sayılabilir. Ne var ki söz konusu metnin resmî kurumlar tarafından da kullanılmasını bekliyorsak bu durumda hem “yaşayan Türkçeyi gözetmek” hem de ulusal mevzuattaki sözcük tercihleriyle uyum sağlamak gerekir. Örneğin kişisel olarak “kuşku”, “tanık”, “ulusal”, “yargıç” “yasa” gibi öz Türkçe sözcükleri yeğlese bile ulusal mevzuatta bu terimlerin yerine (sırasıyla) “şüphe”, “şahit”, “millî”, “hâkim”, “kanun” kavramlarının kullanıldığını, hatta az önce değinilen Yönetmelik hükmünün de bunların bazılarını kullanmayı emrettiğini akılda tutmalıyız. Dolayısıyla var olan Türkçe çevirilerin bu çerçevede gözden geçirilmesi gerekir.

4. Çevrilecek Dil: İngilizce ve Fransızca

Sözleşme’nin resmî dili İngilizce ve Fransızcadır. Sözleşme’nin somut olaya uyarlanmasında bu iki metnin ikisi de kural olarak, eşit düzeyde esas alınır. Dillerin arasında bir hiyerarşi yoktur. Gerçi son yıllarda, Fransızcaya resmî dil statüsü tanınmasının yanı sıra Mahkemenin Fransa’da bulunması da hesaba katıldığında, Fransız hukukçuların ve Fransız yargı kültürünün Mahkemenin iç işleyişini orantısız

şekilde etkilediği yönündeki eleştirel savlar açıkla dile getirilmektedir.³² Ayrıca çoğu yargıcın dil bilgisindeki yetersizliklerine de gönderme yapılarak, tıpkı Avrupa Birliğinde olduğu gibi tüm dillerin resmî statüye taşınması dahi ileri sürülebilmektedir.³³ Fakat bu eleştirilere rağmen pozitif hukuk yönünden durumda bir değişiklik yoktur.

Konumuz açısından önem taşıyan nokta, otantik iki metin arasındaki uyumsuzluk olasılıklarıdır. Bu sorunun yanıtı Mahkemeyi de meşgul etmiştir. Mahkeme, iki metindeki tutarsızlıkların ortaya çıktığı çeşitli kararlarda, Viyana Sözleşmesi'nin "İki veya Daha Fazla Dilde Onaylanmış Sözleşmelerin Yorumu" başlıklı 33. maddesinde belirtilen ilkeye atıfta bulunmuştur.³⁴ Mahkemeye göre bir antlaşmanın eşit derecede geçerli ancak tam olarak aynı olmayan iki versiyonuyla karşı karşıya kalındığında, yerleşik uluslararası hukuk içtihatlarını takip ederek, bunları mümkün olduğu kadar uzlaştıracak şekilde yorumlamalıdır.³⁵ Viyana Sözleşmesi yürürlüğe girmeden önceki tarihlerde de bu sonuca zaten ulaşan Mahkeme, yakın tarihli bir davada, 33. maddenin "uluslararası örf ve âdet hukukunu yansıttığını" teyit etmiştir.³⁶ Yani söz konusu yorum kuralı, Türkiye gibi Viyana Sözleşmesi'ne taraf olmayan devletler için hâlihazırda geçerlidir, diyebiliriz.

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin söz konusu 33'üncü maddesi şöyledir:

1. Bir sözleşme iki veya daha fazla dilde onaylandığında, metnin kendisi, görüş ayrılığı durumunda belirli bir metnin üstün tutulacağını öngörmedikçe veya taraflar öyle kararlaştırmadıkça her bir dildeki metin eşit olarak esas alınır.
2. Metnin onaylandığı dillerden başka bir dildeki bir sözleşme örneği, ancak o sözleşmenin öngörmesi veya tarafların kabul etmesi durumunda esas alınabilir bir metin sayılır.
3. Sözleşme hükümlerinin esas alınan her bir metinde aynı anlamı taşıdığı varsayılır.
4. Birinci paragrafta göre, belirli bir metnin üstün tutulduğu durumlar saklı kalmak üzere, esas alınan metinler arasında yapılan bir karşılaştırma, 31. ve 32. maddelerin

32 Örn. bu konuda bkz Mathilde Cohen, "On the Linguistic Design of Multinational Courts: The French Capture" (2016) 4 ICON 498-517

33 Loukis G. Loucaides, *The European Convention on Human Rights: Collected Essays*, (Nijhoff Law Specials 2007)

34 Brogan and Others v. the United Kingdom App nos 11209/84 and 3 others B (ECtHR, 29 November 1988) § 59

35 Wemhoff v. Germany App no 2122/64(ECtHR, 27 June 1968) § 8

36 Stoll v. Switzerland [GC] App no. 69698/01, (ECtHR, 10 December 2007) § 59

uygulanmasının ortadan kaldırmadığı bir anlam farkı ortaya koyarsa, sözleşmenin konusu ve amacı göz önünde tutulduğunda metni en iyi uzlaştıran anlam benimsenir.”³⁷

Az önce ifade edildiği üzere bu maddeyi dikkate alan Mahkeme, Sözleşme’nin hükümlerindeki kavramlara ilişkin “hedef ve niyetini dikkate alarak İngilizce ve Fransızca metinlerin dilini en iyi şekilde uyumlaştıran” tanımı kabul etmektedir.

Öncelikle, daha sözleşmenin hazırlık sürecinde iki metin arasında uyum sağlamak için ilgili dildeki yerleşik kavramlardan vazgeçilmesi söz konusu olabileceğini bilelim. Örneğin Fransızcada pek bilinen “*état de droit*” (hukuk devleti diyebiliriz) kavramı yerine “*prééminence du droit*” (hukukun üstünlüğü) kavramının kullanılmış olması buna örnek sayılabilir. Ayrıntıda hâlâ fark olsa da iki kavram arasında içeriksel bir uyum vardır.³⁸

Benzer biçimde, İngilizcede “*safety*” sözcüğü pek sık kullanılmazken bu Fransızcadaki “*sûreté*” karşılığı olarak gündeme gelmiş, sonradan bazı itirazlarla (madde 5 bağlamında) “*security*” sözcüğüne dönüşmüştür.³⁹

Metnin tamamına yansıyan dikkate değer farklılaşmalardan biri Sözleşme’nin İngilizce metninde “*court*” ifadesinin geçtiği yerlerde (örn. madde 2(1), 5(1)(a), 5(1)(b), 5(4), 6(1), 6(3)) Fransızca metninde “*tribunal*” kavramına yer verilmiş olmasıdır. Buraya ilerleyen sayfalarda döneceğim. Öte yandan, hukuksallık ilkesi bağlamında Fransızca metnin madde 8 ila 11’de *prévues par la loi* (“hukuken öngörülen”) biçiminde kullandığı kalıp İngilizce metinde madde 9, 10 ve 11 yönünden “*prescribed by law*” kalıbıyla aynı olsa da 8’inci maddede “*in accordance with the law*” (hukuka uygun olarak) biçimini almaktadır. Mahkemeye göre bunların arasında bir fark yoktur.⁴⁰ Bu noktaya da ilerleyen sayfalarda dönecektir.

Tek tek maddelere genel hatlarıyla baktığımızda; Sözleşme’nin daha hemen başında madde 1’de İngilizce “*securing*” (güvence altına alma) ifadesi varken, Fransızca metinde *reconnaissent* (tanıma) kavramına yer verildiğini görürüz. Mahkemeye göre

37 Bu çeviriyi bağımsız olarak yaptım.

38 Scoppola v. Italy (no. 3) [GC] App no 126/05 (ECtHR, 22 May 2012) §§ 82, 90, 92; Hirst v. the United Kingdom (no. 2) [GC] Appno 74025/01 (ECtHR, 27 April 2005) § 74

39 Bu konudaki bilgi için bkz [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART3-DH\(56\)5-EN1674940.pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART3-DH(56)5-EN1674940.pdf)

40 The Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1) App no 6538/74 (ECtHR, 26 April 1979) § 48; Silver and Others v. the United Kingdom, App nos 5947/72 and 6 others (ECtHR, 25 March 1983) § 85

iki kavram arasında fark yoktur.⁴¹ O hâlde, çevirilerde her ikisi de kullanılabilir. Fakat kullanımda tutarlılık önemlidir. Örneğin madde 39 bağlamında Fransızca metinde aynı sözcüğe yer verilmişken İngilizce metinde “*defined*” (belirlenen) ifadesine yer verildiği akılda tutulmalıdır.

Sözleşme'nin orijinal metinlerinde, bundan daha önemli farklar, özellikle madde 5 ve 6 hükümlerinde gündeme gelmektedir. Fakat çoğu kez farklılaşmalar, karmaşa çıkarmaktan çok içeriğin netleşmesine katkı sunacak biçimdedir. Örneğin Sözleşme'nin md. 5(3) hükmü bağlamında, İngilizce metin esas alındığında gecikme yasağının sadece soruşturma aşamasında olduğu gibi bir anlam çıkabiliyorken, Fransızca metinde yer alan “*jugée*” (yargılanan) sözcüğü bu hakkın tüm bir yargılama süreci için geçerli olduğunda kuşku bıraktırmayan bir anlamda kavranmıştır.⁴² Mahkemenin, aynı fıkra bağlamında Fransızca metindeki “*aussitôt*” sözcüğünü İngilizce metindeki “*promptness*” sözcüğüne bağlanan esneklik derecesini sınırlandırılmışın teyidi olarak görmesi, yine böylesi bir örnektir.⁴³

Öte yandan, özdeki benzerliklerden de bir anlam çıkabilmektedir. Mesela aynı fıkra bağlamında, İngilizce metindeki “*judge or other officer authorised by law to exercise judicial power*” ifadesi, Fransızca metinde “*un juge ou un autre magistrat habilité par la loi à exercer des fonctions judiciaires*” diye geçmektedir. İlkinde “*officier*” biçimindeki sözcük, ikincisinde daha hukuksal nitelik taşıyan bir kavrama dönüşmüş ve “*magistrat*” şeklini almıştır. Fakat Mahkeme nüanslara rağmen her ikisinin de ortak noktasının “*juge*” ve “*judge*” sözcüklerinden daha geniş bir anlam taşıması olduğunu söylemiştir.⁴⁴

Örnekler madde 6 yönünden de verilebilir. Bu hükmün ilk fıkrasına baktığımızda İngilizce metindeki “*determination of his rights and obligations*” biçimindeki ifadenin Fransızca metinde “*des contestations sur ses droits et obligations*” olduğunu görürüz. Bu iki ifade arasındaki görünür fark, ilkinde geçen “*determination*” (belirleme veya tespit) kavramının ikincisinde “*contestations*” (uyuşmazlık) biçiminde başkalaşmasıdır. Mahkemeye göre “Sözleşme'nin ruhuyla uyum” uyarınca, “metnin çok teknik biçimde yorumlanması ve ona biçimsel değil, daha çok maddi bir anlam verilmesi gerekir.”⁴⁵ Dolayısıyla bu maddenin, doğası gereği tek taraflı olan ve medeni statüdeki belirli değişiklikler gibi,

41 Soering v. the United Kingdom, App no 14038/88 (ECtHR, 7 July 1989) § 86

42 Wemhoff v. Germany (n 35) §§ 7–8

43 Brogan and Others v. the United Kingdom (n 34) § 59

44 Schiesser v. Switzerland, App no 7710/76 (ECtHR, 4 December 1979) § 29

45 Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium App nos 6878/75 and 7238/75 (ECtHR, 23 June 1981) § 45

karşı tarafların bulunmadığı yargılamalarda uygulanmayacağı sonucuna varılmıştır.⁴⁶ Çeviriye, Fransızca metindeki “uyuşmazlık” ifadesinin eklenmesi önem taşır.

Madde 6(3) hükmüne baktığımızda İngilizce metinde bu fıkradaki hakların *minimum* nitelemesiyle (“asgari haklar” biçiminde) ifade edildiğini görürüz. Oysa Fransızca metinde *minimum* sözcüğünün yerine “*notamment*” (“özellikle” şu haklar) ifadesi kullanılmıştır. Mahkeme, bu ayırımın üzerinde durduğu bir kararında, burada sayılan hakların sınırlı bir sayma olmadığı ve açıkça belirtilmeyen hakların da eklenebileceğine dönük bir imânın bulunduğunu söylemiştir.⁴⁷

Aynı hükmün b bendinde, kişinin savunması hazırlaması için *adequate time* (yeterli zaman) hakkı, Fransız metinde “*nécessaires*” (“gerekli”) kelimesiyle daha güçlü ve zorunlu hale getirilmiş görünmektedir.⁴⁸ Hükmün e bendindeki “*gratuitement*” ve “*free*” sözcükleri yönünden ise, farklı çevrelerde ve davalarda ileri sürülen farklılık bulunduğu iddiaları ise reddedilmiştir.⁴⁹

Demokratik toplum düzeni haklarına (md. 8-11) baktığımızda; öncelikle madde 8’de İngilizcedeki “*home*” kavramının yerine Fransızcada “*domicile*” kavramının kullanıldığını görürüz. Bunlardan ikincisinin içtihadı bir etkisi de olmuş gibidir. Şöyle ki “*domicile*” kavramı “*home*” kavramından daha geniştir. Türkçede bu bakımdan “ev” değil de “konut” kavramının kullanılması yerindedir.

Madde 9 yönünden, İngilizce metinde “*belief*” (“inanç”) denilen yerde Fransızca metinde “*convictions*” (“kanaatler”) kavramının kullanıldığını görürüz. Mahkeme, bu bağlamda *belief* kavramını çoğul olarak kavrar. Ne var ki bu çeviri sırasında anlamda bazı kayıplar olduğunu kabul etmek gerekir. Öyle ki Mahkemenin *Lautsi ve diğerleri* kararındaki İngilizce gerekçesinde “*beliefs*” yerine “*convictions*” kavramını yeğlemesi belki de bundandır.⁵⁰

İfade özgürlüğü (md. 10) yönünden özellikle bu maddeye özgü olan bir meşru amaç bağlamında farklılaşma vardır. İngilizce metindeki “*preventing the disclosure of information received in confidence*” ifadesi Fransızca metinde “*pour empêcher la divulgation d’informations confidentielles*” biçimindedir. İngilizcede kalıp, hükmün

46 Alaverdyan v. Armenia (dec.) App no 4523/04 (ECtHR, 24 August 2010) § 34

47 Lala v. the Netherlands, App no 14861/89 (ECtHR, 22 September 1994) § 26; Krombach v. France App no. 29731/96 (ECtHR, 13 February 2001) § 82

48 Can v. Austria, App no 9300/81 (Commission report of 12 July 1984) § 5

49 Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany, App nos 6210/73; 6877/75 and 7132/75 (ECtHR, 28 November 1978) § 42

50 Bkz Lautsi and Others v. Italy [GC] App no 30814/06 (ECtHR, 18 March 2011) § 58

gizli bilgiyi üreten kişilerle gizli ilişki içinde olanlarla sınırlı olduğu gibi bir anlam çıkarmaya uygundur. Böylesi bir yorumda hükmün gazeteciler vb. üçüncü kişilerle ilişkisi olmayacaktır.⁵¹ Gelgelelim Mahkeme bu olasılığı Fransızca metne dayanarak dışlamıştır. Çok sınırlayıcı olacağını düşündüğü bu yorumu uygun görmeyen Mahkeme, hükmün, güven yükümlülüğüne tabi bir kişi tarafından veya üçüncü bir şahıs ve bir gazeteci tarafından ifşa edilen gizli bilgileri de içerdiğini kabul etmiştir.⁵²

Madde 11 bağlamında iki metin arasında “*the prevention of disorder or crime*” ve “*la défense de l'ordre et à la prévention du crime*” sözcükleri yönünden farklılaşma vardır. “Bir Devletin demokratik kurumlarının ve anayasal kuruluşlarının korunmasının ‘düzensizliğin önlenmesi’ ile ilgili olduğunu” ifade eden Mahkeme, burada “düzen” ifadesinin, Fransızca metindeki “kurumsal düzen” anlamında olduğunu söylemiştir.⁵³

Sözleşme'deki haklarla ilgili olarak göze çarpan bir diğer farklılık, ayrımcılık yasağı (md. 14) bağlamında gündeme gelmektedir. Burada tartışma, Fransızca metinde geçen “*sans distinction aucune*” ifadesi ile “*without discrimination*” ifadeleri arasındaki farktır. Aslında İngilizcede de *distinction* sözcüğü vardır. Ne var ki Sözleşme'de buna rağmen bu sözcük yeğlenmemiştir. Mahkeme de bu tercihe anlam yüklemiştir. Mahkemeye göre “*distincion*” sözcüğünün getirdiği yükümlülük çok geneldir, buna tam uyulması durumunda her türlü farklı muamelenin yasaklandığı biçiminde “absürt sonuçlara” ulaşılabilir.⁵⁴ Bu nedenle hüküm, İngilizce metindeki daha sınırlı nitelikteki lafza (“*discrimination*”) dayalı olarak anlamlandırılmıştır.

Son olarak, Sözleşme'nin hak getirmeyen düzenlemelerinde de farklılıklar vardır. Örneğin madde 15 şerhinin Fransızca versiyonundaki “*une situation de crise ou de danger exceptionnel et imminent*” ifadesinin içindeki “*imminent*” sözcüğü, İngilizce metinde yoktur. Buna rağmen Mahkeme, bu hükmü Fransızca metni esas alarak anlamlandırmıştır. Bu yoruma göre, olağanüstü hâlin “*actual*” veya “*imminent*” olması, etkilerinin tüm ulusu kapsamaması, topluluğun örgütlü yaşamının devamının tehdit edilmesi ve kriz veya tehlikenin istisnai olması gerekir; ayrıca normal kamu güvenliğinin, sağlığının ve düzeninin sürdürülmesine yönelik, Sözleşme tarafından izin verilen önlemler veya kısıtlamalar açıkça yetersiz olmalıdır.⁵⁵

51 Bkz Stroll v. Switzerland [GC], App no 69698/01 (ECtHR, 10 December 2007) § 58

52 Stroll v. Switzerland [GC], §§ 59–61

53 Cisse v. France App no 51346/99 (ECtHR, 9 April 2002) § 22

54 Bkz National Union of Belgian Police v. Belgium App no 4464/70 (ECtHR, 27 October 1975) § 46

55 Denmark, Norway, Sweden, and the Netherlands v. Greece, App no 3321/67, 3322/67, 3323/67 and 3344/67 (Commission report of 5 November 1969) § 112

Bu sayılanlardan başka, çeşitli usul kurallarında⁵⁶ veya madde başlıklarında⁵⁷ da büyük önem taşımayan farklılıklar görüldüğünü kaydedelim.

5. Dil Bilgisi Sorunları

Dil bilgisi ya da gramer bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını saptayan bilim dalıdır. Dil bilgisi kuralları o dili kullanan insanların zaman içinde gerekli kuralları yaratmaları veya var olan kuralları dilin gelişimine göre değiştirmeleri sonucu oluşur. Yani bu kurallar belli bir grup tarafından hazırlanmaz fakat belli kurum, bu kuralları merkezi hâle getirebilir. Türkiye’de bu işi yapan kurum, Anayasa’nın 134’üncü maddesinde “Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla” kurulduğu söylenen Türk Dil Kurumudur.

Çevirilerde bu kurumun derlediği kurallara uymayan ifadelerle karşılaşmaktadır. Bu başlıkta, yazım hataları, noktalama işaretleri ve duru anlatım sorunlarının üzerinde durmaya çalışacağım.

5.1. Yazıma İlişkin Tartışmalar

Bazı sözcükler, farklı sözlüklerde farklı biçimlerde yazılır. Fakat mevzuatın yaşayan Türkçeye yaptığı gönderme uyarınca TDK’nin Güncel Sözlüğü’nü dikkate almak gerekir. Buna göre örneğin “re’sen” değil “resen” demek gerekir.⁵⁸

Pek çok çeviride, düzeltme işaretinden tamamen vazgeçildiği görülmektedir.⁵⁹ Oysa TDK’ye göre üç durumda düzeltme işaretinin kullanılması zorunludur: (1) Yazılışları bir, anlamları ve söylenişleri ayrı olan sözcükleri ayırt etmek için okunuşları uzun olan ünlülerin üzerine konur. Örneğin “durum” anlamına gelen “hâl” ile “sebze, meyve, bakliyat vb.nin satıldığı yer” anlamına gelen “hal” sözcüklerini karıştırmamanın yolu düzeltme işaretidir. (2) Arapça ve Farsçadan Türkçeye giren birtakım sözcüklerle özel adlarda bulunan ince g, k ünsüzlerinden sonra gelen a ve u ünlüleri üzerine konur. Bu

56 Örn. md. 38’in İngilizce versiyonundaki “together with the representatives of the parties” biçimindeki ifade, Fransızca versiyonda çok daha ayrıntılı hâle getirilmiştir: ‘de façon contradictoire avec les représentants des parties’.

57 Örneğin md. 53’ün İngilizce versiyonundaki başlığında geçen “existing” (var olan veya mevcut) sözcüğü Fransızca metinde “reconnus” (tanınan) biçimini almıştır. Bu fark, madde metnine de yansımıştır. Büyük olasılıkla ikincisi daha yerindedir.

58 TDK kurallarına uyan kullanım için bkz Gemalmaz (n 19). Doğru Çevirisi’nde bir maddede (md. 26/4) re’sen, diğer bir maddede (16 no.lu Protokol md. 2/3) resen ifadesi kullanılmıştır. Kesme imi sorunu, TDK’nin de karar veremediği, çelişkili yaklaştığı bir sorundur.

59 Örn. bkz Batum ve Yüzbaşıoğlu (n 20); Doğru (n 18); Giritli ve Güngör (n 15); Gözübüyük ve Gölcüklü (n 16); Sencer (n 17)

Akılloğlu düzeltme işareti kullansa da kullanımları TDK’nin güncel önerileriyle tam olarak uyumlu değildir.

bazen benzeri Arapça sözcükler için de geçerli olabilir. Örneğin Sözleşme çevirilerinde “mahkum” değil “mahkûm” denmelidir. (3) Nispet ekinin, belirtme durumu ve iyelik ekiyle karışmasını önlemek için kullanılır.⁶⁰ Örneğin Sözleşme çevirilerinde, belirtme durumundaki “askeri” sözcüğü ile iyelik eki almış “askeri” sözcüğünü karıştırmamanın yolu düzeltme işaretidir. Benzer gereklilik, resmi yerine resmî sözcüğünün kullanılması yönünden de vardır.

5.2. Noktalama İşaretleri

Türkçede noktalama işaretleriyle ilgili en yaygın tartışmalı bağlam, kurum adlarından sonra gelen kesme işaretidir. Kimi yazarlara göre bu durumda kesme işareti konmalıdır. Fakat TDK'nin güncel kurallarına göre “Kurum, kuruluş, kurul, birleşim, oturma ve iş yeri adlarına gelen ekler kesmeyle ayrılmaz.” Dolayısıyla örneğin “Bakanlar Komitesi'ne”⁶¹ veya Avrupa Konseyi'ne⁶² gibi yazımlar TDK kurallarına uymamaktadır.

Noktalama işaretleriyle ilgili diğer bir sorun, virgüllerle ilgilidir. Bu sorunun yaygın biçimde görüldüğü bağlam, zarf-fiillerden sonra virgül konmasıdır. TDK'ye göre ana kural, metin içinde zarf-fiil eki almış sözcüklerden sonra virgül konmamasıdır. Bunun istisnası, art arda gelen zarf-fiil eki almış sözcüklerden sonrasındır. Yani TDK'ye göre ayrıksı koşullar oluşmadıkça; “yapıp”, “edip”, “gidip” gibi ifadelerden sonra virgül konmaz.⁶³

Türkçede tek tırnak işareti (‘ ’) sadece, tırnak işareti (“ ”) içinde verilen cümlenin içinde yeniden tırnağa alınması gereken bir sözü, ibareyi belirtmek için kullanılır. Bunun dışında kullanılmaz. Dolayısıyla alıntı veya özel olarak vurgu yapılan durumlarda tırnak işaretine yer verilmemelidir. Sözleşme'nin 4'üncü ve 19'uncu maddelerindeki vurgularda tek tırnak kullanımı TDK kurallarına uymaz.⁶⁴

Son olarak, sıra bildiren noktalardan sonraki harfler büyük harfle başlamamalıdır. TDK'ye göre örneğin “5. Madde” ifadesi değil, “5. madde” ifadesi doğrudur. Microsoft Sözlüğü'nde görülen bu sorunla Sencer Çevirisi'nde de karşılaşılmaktadır.

60 Bu kullanıma özellikle Dil Derneği eleştiri getirmektedir. 1983 öncesindeki TDK, yanlış kullanımsını önlemek için nispet “i”sini kullandığı her yerden kaldırmıştır.

61 Strazburg (n 14) 22

62 Giritli ve Güngör (n 15) 123

63 Strazburg (n 14) 8; Gemalmaz (n 19) 19

64 Karş. Doğru (n 18) 266

Noktalama açısından asıl önem taşıyan nokta ise virgülün konulduğu yerdir. Gemalmaz Çevirisi'ndeki "Savaş sırasında hukuka uygun eylemler nedeniyle meydana gelen ölümler hariç olmak üzere madde 2'de; madde 3 ile 4'te (fıkra 1) ve madde 7'deki yükümlülüklerde azaltma yapılamaz."⁶⁵ cümlesi veya Doğru Çevirisi'ndeki "Savaş sırasında hukuka uygun eylemler nedeniyle meydana gelen ölümler hariç, ikinci maddede, üçüncü maddede, dördüncü maddenin birinci fıkrasında ve yedinci maddedeki yükümlülüklerde azaltma yapılamaz."⁶⁶ cümleleri bunlara örnek sayılabilir. Bu iki cümleden birincisindeki noktalı virgül anlamı tamamen değiştirmektedir. İlkinde "savaş sırasında hukuka uygun eylemler nedeniyle meydana gelen ölümler" istisnası sadece 2'nci madde için geçerlidir. Oysa diğer çeviride sayılan tüm haklar için istisna getirilmiş gibi olmaktadır. Orijinal metinlerindeki anlatım ilkindeki gibidir. Dolayısıyla noktalama kritik önemdedir.

5.3. Duru Anlatım

Dil bilgisi yönünden hata sayılmasa da haşiv, yani gereksiz sözcük veya harf kullanımıyla yazıyı uzatma, duru anlatımı bozar. Düzgün Türkçe için dil bilgisi kadar duru anlatımı da gözetmek gerektiği kabul edilir.

Bu bağlamda sık görülen tartışma, öznenin çoğul olduğu durumlarda yüklem, gerek olmamasına rağmen çoğul yapılmasıdır. Örneğin "Yargıçlar Mahkemede şahsi sıfatlarıyla görev yaparlar" cümlesindeki yüklemi "yapar" diye yazmak yeterlidir. "Yargıçlar dokuz yıllık bir dönem için seçilirler" cümlesinde de durum aynıdır. Sondaki -lar veya -ler ekleri gereksiz sayılabilir.⁶⁷

Duru anlatımı bozan bir diğer tartışma da koşul bildiren cümlelerin başına gereği yokken "eğer" bağlacını koymakla ilgilidir. Bu büyük olasılıkla İngilizcedeki "if" sözcüğünün görüldüğü her yere kendiliğinden "eğer" koyma eğilimimizin ürünüdür. Oysa cümlede "-se" eki bulunuyorsa baştaki "eğer" sözcüğüne, özel bir vurgu katma amacı güdülmedikçe, gerek yoktur. Cümlenin çok uzadığı durumlarda okuyucuyu hazırlamak için böyle bir kullanım anlamlı olabilir. Örneğin "Büyük Dairenin beş yargıçtan oluşan bir kurulu, *eğer* bu dava Sözleşmenin ve onun Protokollerinin yorumlanmasına ya da uygulanmasına ilişkin olarak ciddi nitelikte bir sorun doğuruyor ya da genel önemi haiz ciddi nitelikte bir mesele teşkil ediyor *ise*, bu talebi kabul

65 Gemalmaz (n 19) 14

66 Doğru (n 18) Benzer biçimde bkz. Batum ve Yüzbaşıoğlu (n 20) 198. Nispeten benzer biçimde bkz. Giritli ve Güngör (n 15) 131; Strazburg (n 14) 13

67 Karş. Akıllıoğlu, s. 139; Doğru (n 18) 261; Gemalmaz (n 19) 7 vd.; Strazburg (n 14) 6

edecektir.” cümlesindeki “eğer” bağlacı, bu mantıkla kabul edilebilir.⁶⁸ Buna karşılık, “eğer tutulma yasaya aykırı ise”, “eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise”, “eğer komitenin üyesi değilse” gibi örneklerde eğer bağlaçlarının gereksiz olduğunu düşünebiliriz.⁶⁹

5.4. Yaygın Çeviri Sorunları

Sözleşme çevirileri, Türkçede sık karşılaştığımız çeviri sorunlarından bağışık değildir. En az on sorun, Sözleşme çevirilerinde de bulunmaktadır.

Birincisi; tüm ve bütün kavramları karıştırılmamalıdır. “Tüm”, “birkaç”ın ve “belli sayıda”nın karşıtıdır. Oysa “bütün”, “parça”nın ve “bir bölüm”ün karşıtıdır.⁷⁰ (Bahçede yapılacak törene sınıfın bütününün katılması ile tüm sınıfların katılması farklı anlam taşır.)

İkincisi; İngilizcede “under” kullanılan hemen her yerde “altında” sözcüğünün kullanılması gerekmez. Bu sözcüğün Türkçedeki karşılığı “döneminde”, “koşullarında”, “yönetiminde” veya “-e göre”, “uyarınca” ve “çerçevesinde” olabilir.⁷¹

Üçüncüsü; belirtisiz tamlama Türkçenin iyi bir anlatım olanağıdır. Bu olanağı kullanmayıp belirtili tamlama kullanmaktan veya belirtisiz yapı için “bir” (İngilizcedeki a) kullanmaktan kaçınmak gerekir.⁷²

Dördüncüsü; İngilizcedeki “authority” kelimesi, her zaman “otorite” veya “yetke” anlamına gelmez. Yerine göre, “idare” veya yönetim biçiminde çevirmek de mümkündür.⁷³ Dolayısıyla Sözleşme’deki tüm “authority” ifadelerini kendiliğinden “otorite” saymamak gerekir.⁷⁴

Beşincisi; İngilizce “each” sözcüğü çoğu kez “her bir” diye çevrilmektedir.⁷⁵ Oysa çoğu kez “her” demek yeterlidir.⁷⁶

Altıncısı; “member”, her zaman “üye” değil; yerine göre “mensup” olabilir.⁷⁷

68 Gemalmaz (n 19) 22

69 Strazburg Çevirisi, md. 5/4, md. 6/3(c), 28/3. Bu çevirisi benzer örneklerden çok vardır.

70 Necmiye Alpay, *Türkçe Sorunları Kılavuzu*, (Metis, 2018) 49

71 ibid 20

72 ibid 43

73 ibid 262

74 md (5)(1)(d), 8(1), 10(1) ve (2), 13, 24(2).

75 Doğru (n 18) 267

76 Alpay (n 70) 263

77 ibid 265

Yedincisi; “etkili” ve “etkin” kavramları farklı anlamlar taşır. Etkin, faal yani aktif demektir. Bu hata öylesine köklüdür ki, kitap başlıklarına kadar taşınmıştır. Örneğin yakın zaman önce “etkin soruşturma” başlıklı bir kitap yayımlandığı vakidir.⁷⁸ Söz konusu sorun, doğal olarak çevirilere de yansımıştır.⁷⁹ İngilizcede “*efficient*” veya “*active*” sözcüklerinin karşılığıdır. Zaten o nedenledir ki “*active*”den türeyen “*activity*”, etkinlik olarak çevrilmektedir. Etkili sözcüğü, İngilizcedeki “*effective*” anlamına gelir. Sözleşme’nin başlangıç kısmında ve 13’üncü maddesinde ve başlığında yer alması gereken sözcük “etkili”dir.⁸⁰

Sekizincisi; Türkçede gözden kaçan fakat yaygın olarak görülen bir sorun da “-m” yapım ekiyle türetilmiş sözcüklerle (örn. denetim, kullanım, seçim) ilgili ortaya çıkar. Örnek vermek gerekirse “Devlet sanatçısı olacakların seçimi hakkında bir yönetmelik taslağı hazırlandı.” dendiğinde devlet sanatçısı olacakların yapacakları tercihlerle ilgili bir yönetmelik çıkarıldığı anlaşılmalıdır. Oysa burada çıkarılacak yönetmelik “devlet sanatçısı olacakların seçilmesi hakkında”dır.⁸¹ Sözleşme çevirilerinden örnek vermek gerekirse madde 22’nin başlığını “Yargıçların Seçimi” diye yazmak yanlış anlaşılmalara neden olabilir.⁸² Bunun yerinde “Yargıçların Seçilmesi” ifadesini kullanmak daha doğru olur.⁸³

Dokuzuncusu; İngilizcede, sözleşmelerde kullanılan “*shall*” yardımcı fiilinin anlamıyla ilgili bir tartışma vardır. Bu sözcük birden çok anlam taşır. Bu anlam -ebilir/-abilir veya “-er/-ar” gibi olabileceği gibi -ecek/-acak gibi de anlaşılabilir. Sözleşme Çevirileri içinde ağırlık birincisinden yanadır. Yalnızca Gemalmaz Çevirisi ikincisini tercih etmiş görünmektedir. Bu ikilemde, birinci tercih yerinde görünmektedir. Çünkü *shall*, burada “-ebilir”/“-abilir” gibi bir anlam taşır. Nitekim Sözleşme’nin Fransızca çevirisindeki buna denk düşen “*peut*” yardımcı fiilinin kullanılmış olması bunu doğrular. Ayrıca Sözleşme’nin resmî dili olmasa da bu dillerle aynı aileden gelen, etkileşim içinde bulunan ve Avrupa Konseyi üyesi devletlerden dördünün resmî dili olan Almanca

78 Bu sorun büyük olasılıkla CMK md. 172/4’te “etkin soruşturma” ifadesine yer verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bkz Batuhan Hoşgöl, *Etkin Soruşturma Yükümlülüğü* (Seçkin 2019); Evren Akbey, *Etkin Soruşturmaya İlişkin Usul ve Esaslar* (Adalet 2019); Cem Şenol, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Etkin Soruşturma Yükümlülüğü* (On İki Levha 2013)

79 Batum ve Yüzbaşıoğlu (n 20), Başlangıç ve md. 13; Doğru Çevirisi, Başlangıç metni; Gemalmaz, Başlangıç ve md. 13; Giritli ve Güngör, md. 13; Strazburg, Başlangıç ve md. 34, 38.

80 Alpay (n 70) 263

81 ibid 153

82 Gemalmaz (n 19) s. 15; Giritli ve Güngör (n 15) 133; Gözübüyük ve Gölcüklü (n 16) 454; Strazburg (n 14) 15

83 Bkz Doğru (n 18) 267

çevirilerde de “-ebilir” anlamına gelen “darf” (master olarak “dürfen”) yardımcı fiili de boşuna kullanılmamıştır.⁸⁴ Dolayısıyla çeviride “shall” görülen yerlerde “-ebilir”/“-abilir” veya “-a/-e” gelmelidir. Fakat cümlenin yapısına göre bu yardımcı fiilin, sözcük yapısında değişiklik getirmeden, var olan cümleye emredici değer kattığı akılda tutulmalıdır.

Bunun dışında hata veya sorun olarak görülme de metin içi tutarlılıklardan bahsedilebilir. Örneğin “right to marry” ifadesinin “evlenme hakkı” olarak çevrilmesi karşısında “right to Life” ifadesinin “yaşam hakkı” mı yoksa “yaşama hakkı” mı olacağı gibi.⁸⁵

6. Türkçe Karşılığı Tartışmalı Terimler

Bu başlığa bir ayrımı ortaya koyarak başlamak gerekiyor. Türkçede “terim” ve “kavram” sözcükleri farklı anlamlar taşır. Kavram, bir nesnenin zihindeki tasarımıdır. Oysa terim bunun dille ifade edilmesidir. Burada kavramsal tartışmalar yapmakla birlikte, sözcüklerin terimsel karşılıklarını bulmakla ilgili bir çaba içinde olduğumuzu akıldan çıkarmamalıyız.

Bu notu düştükten sonra, Sözleşme çevirisi yaparken karşılaşılan en tartışmalı terimlere geçebiliriz.

6.1. “Jurisdiction”

Tartışmalı terimlerin başında, Sözleşme'nin 1'inci maddesinde yer alan “*jurisdiction*” gelir. Bu sözcük, İngilizceye 13. yüzyılda Fransızcadan geçmiştir. Fransızcadaki etimolojik köken ise Latinceye dayanır. Sözcük, Latince iki farklı kökten türemiştir. Sözcüğün ilk kısmındaki “*jurist*” Latince “hukuk” anlamındaki “*ius*”ten gelir. İkinci kısımdaki “*diction*” ise “söylemek, göstermek, dile getirmek” anlamındaki “*dictio*”dan türemiştir. Bu yönüyle, hukukun söylendiği alan anlamına gelmektedir. Hukuk sadece yargı organları tarafından değil, yasama ve yargı organları tarafından da söylenir. Dolayısıyla “*jurisdiction*” sadece yargı yetkisinin değil genel olarak egemenlik yetkisinin kullanıldığı alanı da anlatmaktadır. Bu nedenle “yetki alanı” veya “egemenlik alanı” ifadeleri anlamlı olabilir.

84 Almanca metin (*Die Europäische Menschenrechtskonvention*) için bkz https://www.echr.coe.int/documents/convention_deu.pdf

85 “Right to marry” ifadesindeki “*marry*” bir eylemdir. Oysa “Right to live” yerine “Right to Life” denmiş olması “evlenme hakkı” ifadesinin aksine “yaşam hakkı” ifadesini kullanmayı gerekli kılar, düşüncesindeyim.

6.2. “Arrest” ve “Detention”

Tartışmalı nitelikteki bir diğer kategori, Sözleşme'nin 5'inci maddesindeki “*arrest*” ve “*detention*” sözcük çiftidir. Bu iki sözcük sıklıkla ve kolaylıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Örneğin Pars Tuğlacı'ya kalırsa “*arrest*”; müsadere, surum, el koyma, yakalama, tevkif, haciz koma, durdurma gibi Sözleşme'nin 5'inci maddesindeki hemen her durumla hatta onun ötesinde durumlarla ilgili bir kavramdır.⁸⁶ Yazar, “*detention*” için de tevkif, tutuklama, alıkoyma ve tutma sözcüklerini karşılık vermektedir.⁸⁷ Çeviri bilim alanında bu türden örnekler çoğaltılabilir. Anılan çeviriler hatalıdır. “*Arrest*” ve “*detention*” terimleri hukuk dilinde farklı anlamlar taşır. Ne var ki farklı olduğunu söylemek, Türkçede ne anlama geldiğini anlatmaya yetmez. Bu nedenle bu sözcüklerin etimolojik kökenine bakmakta yarar olabilir.

Öncelikle; her iki sözcük de İngilizceye Fransızcadan, Fransızcaya da Latince'den gelmiştir.

“*Arrest*”, köken itibarıyla Latince “*stare*” yani “durmak” ile “geri” anlamına gelen “*re-*” ön ekinin birleşiminden türemiştir. Yani semantiğinde “geride durdurmak” gibi bir anlam vardır. Kaçmaya engel olmak için yapılan eylemi imler.

“*Detention*” ise köken itibarıyla Latince'deki “*detiner*” sözcüğünden türemiştir. Bu ifadedeki “*de*” ön eki uzak veya öte anlamına gelir. “*Tenir*” (*tenere*) ise “uzatmak” anlamına gelen “*ten*” sözcüğünden türemiştir; tutmak anlamına gelir. Dolayısıyla “*detention*”, etimolojik açıdan “uzak tutmak” veya “ötede tutmak” gibi bir anlam taşır. Hukuksal olarak, toplumdan uzak tutulan kişilerin içinde bulunduğu durumu anlatır.

Bu kısa etimolojik yolculuktan sonra Sözleşme çevirilerine baktığımızda “*arrest*” ve “*detention*” sözcükleri Akıllıoğlu Çevirisi'nde “yakalama” ve “tevkif”⁸⁸, Doğru Çevirisi'nde “göz altına alma” ve “tutma” biçiminde⁸⁹, Gözübüyük ve Gölcüklü Çevirisi'nde “yakalama” ve “tutulu durumda bulunma” biçiminde⁹⁰, Sencer Çevirisi'nde “yakalama” ve “tutuklama” biçiminde⁹¹, Giritli ve Güngör çevirisi ile Batum ve

86 Pars Tuğlacı, *Ekonomi ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (Remzi 2002) 44

87 ibid 161

88 Akıllıoğlu (n 21) 141

89 Doğru (n 18) 262

90 Gözübüyük ve Gölcüklü (n 16) 449

91 Sencer (n 17) 399

Yüzbaşıoğlu Çevirisinde “göz altına alma” ve “tutuklama” biçiminde⁹² çevrilmiştir. Gemalmaz Çevirisi’nde ise “yakalama” ve “tutma” kavramları kullanılmışsa da parantez içinde sırasıyla “gözaltına alma” ve “alıkoyma” ifadelerine de yer verilmiştir.⁹³ Gemalmaz, d ve e bentlerinde ise sadece “alıkoyma” kalıbını kullanmıştır. Çevirilerin büyük çoğunluğunda a bendindeki “*detention*”, “hapsetme” diye çevrilmiştir. Bunun istisnası Sencer Çevirisi’dir. Yazar, bu bentte de “tutuklama” ifadesini kullanmıştır.

Bu çevirilerin hiçbirine yanlış denemez fakat nüansların dikkate alınması önemlidir.

Öncelikle tüm bu çevirilerin içinde en ölçülü tutumun Gemalmaz Çevirisi’nde olduğunu söylemek gerekiyor. Çünkü anılan ifadeler İngilizce ve Fransızcada her ne kadar aynı kalsa da Türkçede müdahalenin biçimine göre farklı bir terimin kullanıldığı akılda tutulmalıdır. Örneğin bir küçüğün eğitim için veya bulaşıcı hastalık taşıyan birinin hastalığın yayılmasını önlemek için “tutuklanması” söz konusu olmaz. Keza, bir mahkûmiyet kararından sonraki tutma biçimini “tutuklama” olarak ifade etmek pek yerinde olmaz. Dolayısıyla bu noktada yapılması gereken şey ya bağlamsal olarak kavramları çeşitlendirmek ya da tüm durumları kapsayacak genel ifadeleri kullanmak olmalıdır. Doğru Çevirisi’ndeki “gözaltına alma” ve “tutma” ifadeleri böylesi bir genelliği karşılar gibidir. Fakat Gemalmaz Çevirisi’ndeki “gözaltına alma” kavramının bağlamsal olarak “yakalama”ya dönüşebileceğine işaret eden kayıt da dikkate alınabilir.

6.3. “Tribunal” ve “Court”

Kavramsal karışıklık içeren sözcüklerden biri de çoğu kez aynı anlamda kullanılan ve “mahkeme” diye çevrilen “*tribunal*” ve “*court*” sözcükleridir. Sözleşme’nin Fransızca metninde yaygın biçimde kullanılan “*tribunal*” sözcüğü İngilizce metinde sadece madde 6(1) ve 35(3)(b) hükümlerinde geçer. İngilizce metinde madde 2(1), 5(1)(a), 5(1)(b), 5(4), 6(3) hükümlerinde “*court*” sözcüğü kullanılmıştır. Acaba bu ikisi aynı anlama mı gelmektedir?

Bu soru, geçmişte Türkçe literatürde sorulmuştur. Kemal Başlar, Anayasa’nın somut norm denetimi sürecini başlatmaya yetkili “davaya bakan mahkeme” kavramını ele aldığı çalışmasında “*tribunal*” sözcüğünün “*court*” sözcüğüne göre daha geniş bir anlam taşıdığını vurgulamış ve Anayasa’daki kavramın “*tribunal*” biçiminde kavranması gerektiğini önermiştir. Bu öneri, hakem mahkemesi, sorgu hâkimliği, infaz hâkimliği,

92 Batum ve Yüzbaşıoğlu (n 20) 195; Giritli ve Güngör (n 15) 126. Her iki çeviride de tutuklama kavramının çocuklar ve izinsiz giriş yapanlar için de kullanıldığı dikkat çekmektedir.

93 Gemalmaz (n 19) 9

Sayıştay ve YSK gibi kurumların da “mahkeme” kavramının içinde sayılmasını sağlıyordu.⁹⁴ Başlar’ın bu savı, Strazburg organlarının yaklaşımıyla koşuttur. Mahkeme, konuyu en genel biçimiyle ve maddi ölçütlere göre kavramakta ve maddi içeriği de “yürütmeden ve davanın taraflarından bağımsızlık” ve “yargısal usul güvencelerine tabi olmak” ve “bağlayıcı kararlar vermek” gibi ölçütlerle doldurmuştur.⁹⁵ Dolayısıyla adı “mahkeme” olmayan bir organ da “*tribunal*” kavramının içinde görülebilir. Bu nedenle yeri geldikçe daha özel bir kavrama başvurmak gerekli olabilir. “Divan” biçimindeki önerinin anakronik niteliği uyarınca Doğru Çevirisi’ndeki “yargı yeri” tercihi⁹⁶ daha ikna edici görünmektedir.

6.4. “Deportation” ve “Extradition”

“*Deport*” sözcüğündeki, “de-” ön eki, Latince “uzaklaştırma” anlamı taşır. Diğer sözcük ise yol vermek, öbür tarafa geçmek, üzerinden geçmek gibi anlamlar taşıyan “per-” sözcüğünden türemiştir. Yani etimolojik olarak sözcük “öbür tarafa doğru uzaklaştırmak” gibi bir anlam taşır.

“*Extradition*” sözcüğünde ise “ex-” ön eki, “dışarı” anlamı taşırken “*tradition*”, kökenindeki teslim etme anlamına gelen “*traditionem*” sözcüğündeki içeriği koruyarak biçim değiştirmiş bir sözcüktür. Dolayısıyla “*extradition*”, etimolojik olarak “dışarı teslim etmek” gibi bir anlam taşır. Bu sözcüklerden ilkinin rahatlıkla “sınır dışı etmek” biçiminde çevirebiliriz. İkincisinde ise “geri vermek”, “iade etmek” gibi çeşitli kullanımlar olasıdır. TCK’nin kullandığı kavramlar “geri verme” ve “sınır dışı etme” olduğu için, mevzuatta uyum sağlamak için bu sözcükleri kullanmak doğru görünmektedir.

6.5. “Association” ve “Organisation”

Sözleşme’nin md. 11 hükmünde yer alan “*association*” sözcüğü kimi çevirilerde “dernek” biçiminde ifade edilmektedir. “*Association*” sözcüğüne “dernek” karşılığını vermek, derneklerin dışındaki diğer tüzel kişileri dışlamak anlamına gelir. Oysa bu özerk kavram, sadece dernekleri değil belli bir amacı takip etmek için bir araya gelip bir kurulan tüm kuruluşları ifade eder. Sözcük, İngilizcedeki birleşmek, ortaklık etmek, iş birliği sürdürmek gibi anlamlar taşıyan “*associate*” fiilinin isimleşmiş hâlidir. Dolayısıyla bu sözcüğün tam karşılığı “birlik” olabilir.

94 Kemal Başlar, *Anayasa Yargısında ‘Mahkeme’ Kavramı*, (Roma 2005)

95 Weeks v. the United Kingdom App no 9787/82 (ECtHR, 2 March 1987) § 61

96 Doğru (n 18) 263

Bu kavramın karşılığı, örgütlenme sözcüğüyle verilebilir. Hatta Türkçede örgütlenme özgürlüğü ifadesinin yaygınlığı dikkate alındığında bu yerinde de olacaktır. Ne var ki bu durumda Sözleşme'nin madde 24, 34 ve 56 hükümlerinde geçen “*organisation*” sözcüğü için başka bir sözcük bulmak gerekir. Bu sözcük, pekâlâ “kuruluş” olabilir.

6.6. “Law” ve “Statute”

“*Law*” sözcüğünün karşılığı olarak, Türkçe çevirilerin neredeyse hepsinde “kanun” kullanılmıştır. Bu, Strazburg Çevirisi'nin diğer Batı dilleri için de geçerlidir. Örneğin Almanca çeviride “*gesetzlich*” denmiştir. Oysa Mahkeme, daha erken dönem kararlarından itibaren “*law*” sözcüğüne biçimsel değil, maddi bir anlam vermiştir. Buna göre “*law*” sadece parlamentoların çıkardığı şekli anlamda kanunları değil, uluslararası sözleşmeleri, mahkeme kararlarını, tüzükleri, yönetmelikleri, hatta fermanları dahi kapsar bir kavramdır. Dolayısıyla bu ifadeyi “kanun” diye çevirmek pek yerinde sayılmaz. Kanun ifadesinin karşılığı olarak “*statute*” sözcüğünü kabul etmek; “*law*” ifadesini Doğru Çevirisi'nde olduğu gibi, “hukuk” biçiminde aktarmak gerekir.⁹⁷

Bundan sapma olabilecek tek hüküm 6'ncı madde olabilir. Zira Mahkeme, tüm Sözleşme içinde sadece bu maddedeki “*tribunal established by law*” ifadesindeki “*law*” sözcüğünü biçimsel olarak yorumlamıştır.⁹⁸ Az bilinen bu içtihadı çıkarıma göre hükmün “kanunen” diye çevrilmesi olanaklıdır. Gelgelelim metnin bütünselliği dikkate alındığında bu çevirmenin tercihine kalmış bir noktadır.

6.7. “Judgment” ve “Decision”

“*Judgment*” ve “*decision*” sözcüklerinin her ikisi de “karar” diye çevrilmektedir. Mahkeme, yargılamanın sonunda verdiği kararları “*judgment*” olarak adlandırır, bunun dışındaki diğer tüm kararları ise *decision* olarak niteler. Dolayısıyla “*decision*” sözcüğünün, karar kavramını tam olarak karşıladığını söyleyebiliriz. “*Judgement*” kelimesinin karşılığı ise bu denli net değildir. Türkçe çevirilerde “hüküm”, “sonkarar” “nihai karar”, “kesin karar” gibi öneriler gündeme gelmiştir.⁹⁹

97 Doğru (n 18) 261-276

98 Coëme and Others v. Belgium Appnos 32492/96 and 4 others, (ECtHR, 22 June 2000) § 98. Bu kararın alındığı eser ve diğer tüm tartışmalar için bkz Tolga Şirin, *Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Kanun Kavramı*, (On İki Levha 2019) 298-322

99 “Sonkarar” için bkz Doğru (n 18) 287. “Kesin hüküm” için Gemalmaz (n 19). “Nihai dahili karar” için bkz Akilhoğlu (n 21) 153. “Kesin karar” için bkz Giritli ve Güngör (n 15) 141

Ulusal hukuktaki uygulamadaki yaygın kullanım “hüküm” biçimindedir. Dolayısıyla bu kullanım yeğlenebilir. Ne var ki bu olasılıkta “*provision*” sözcüğünün karşılığı olarak “hüküm” değil “düzenleme” sözcüğüne yer vermek gerekir. Aksi hâlde karışıklık oluşur.

6.8. “Admissibility” ve “Non-Admissibility”

“*Admissibility*” sözcüğünün karşılığı, kabul edilebilirlik olarak ifade edilmektedir. Bu kullanım Anayasa Mahkemesi tarafından da benimsenmiştir. Bazı çevirilerde ifade “kabuledilebilirlik” biçiminde yazılabilmektedir.¹⁰⁰ Bu pek yerinde sayılmaz. Kabul ve edilebilirlik ifadeleri ayrı yazılmalıdır.¹⁰¹

Kimi çalışmalarda “kabul edilmezlik kararı” ifadesi kullanılmaktadır. İngilizce ve Fransızca esinlenilerek kullanılan bu sözcük, Türkçede -lık/-lik ekinin kendine özgü niteliğini göz ardı eder durumdadır. Bu ekin kullanıldığı veya bir belirtisiz isim tamlamasında +lık ekli durum nitelik ismi söz konusu olduğunda sözcüğün anlamı olumlu ve olumsuz sonuçların ikisini de içerir. Örneğin güzellik değerlendirmesi yapılan bir bağlamda kimileri güzel, kimileri daha güzel, kimileri çirkin bulunabilir. Bu sonuçlar değerlendirmenin “güzel-lik” değerlendirmesi olduğu gerçeğini değiştirmez. Ulaşılan sonuca göre söz konusu değerlendirme, çirkinlik veya “güzel bulmamazlık” değerlendirmesine dönüşmez. Dolayısıyla bir başvurunun kabul edilebilir bulunmadığı veya diğer bir deyişle kabul edilemez görüldüğü bir durumda kararın adı yine de “kabul edilebilirlik kararı” olmalıdır.

6.9. “Liberty” ve “Freedom”

“*Liberty*” ve “*freedom*” sözcüklerinin ikisi de Türkçeye özgürlük veya hürriyet diye çevrilmektedir. Aslında bu kavramların yanı sıra hürriyet ve azade gibi sözcükler de vardır.

Öncelikle “özgür” sözcüğünden başlayalım. Bu sözcük, 1935’te TDK tarafından türetilmiş ve özellikle Nurullah Ataç tarafından yaygınlaştırılmıştır.¹⁰² Sevan Nişanyan’a göre bu türetimde Arapçadaki hurr’den esinlenme olasılığı vardır.¹⁰³ İsmet Zeki Eyüboğlu’na göre özgür sözcüğündeki “öz” (ben, gövde,) eski Türkçedeki ön-gür-de

100 Doğru (n 18) 269

101 Bileşik sözcüklerin yazılışı konusunda TDK ile Dil Derneği arasında anlaşmazlık vardır. Bu konularda bkz http://www.dildernegei.org.tr/TR_612/ii-bolum.html

102 Bkz Yılmaz Çopan, *Ataç’ın Sözcükleri*, (AÜ 1967) 77

103 Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimoloji Sözlüğü*, (6. Baskı, Everest 2019) 470.

(orada, şurada), ön-gür-e (o nesne, önündeki) gibi türetimlerde, devinim katmak için kullanılan -gür ekinin kullanımıyla türetilmiştir.¹⁰⁴ Bu bakımdan “özgür” sözcüğü bir hareketlilik içerir başka bir deyişle hareket serbestisine dönük bir içerik taşır. Ataç, bu içeriği biraz daha genişletir ve özgür kişinin, kimsenin ama aynı zamanda kendi duygularının ve çıkarlarının da kölesi olmayan kişi olduğunu söyleyerek, kişinin kendi benliğinden de taşıdığını söyler.¹⁰⁵ Özgür sözcüğü sonradan türetildiği için hem “*liberty*” hem de “*freedom*”a karşılık olabilir. Nitekim böyle bir amaçla türetilmiştir.

“Özgür” sözcüğünün yerine kimi zaman kullanılan “serbest” ifadesine gelirse; bu sözcüğün Türkçeye 16. yüzyılda Farsçadan geçmiş olduğu tahmin edilir. Farsçada sar (yani baş) ile bastan (bağlamak) sözcüklerinin birleşiminden oluşan bu sözcük, ilkin “konfirme, belgeli” yani bir belgenin imza ve mühür gibi bağlayıcı bir anlam taşıdığını gösteren bir hukuk terimidir. Bağışık ve muaf anlamını sonradan kazanmıştır.¹⁰⁶ Serbest, etimolojik olarak, hukuksal bağlamlarda kullanılan ve/veya fiziksel durumları anlatan bir terim gibidir.

Türkçede seyrek de olsa “özgür” ve “serbest” ifadelerinin yerine “azade” sözcüğü de kullanılır. Farsçada özgür; arı, saf ve soylu biçimindeki anlamları içermektedir. Eski İran toplumunda toprak sahibi asilzade sınıfına mensup olan, yani köle olmayan kimse anlamı taşır.¹⁰⁷ Sözcük etimolojik olarak bir tahakküme tabi olmamak anlamı taşır. Statü getirir.

Son olarak hürriyet sözcüğüne değinebiliriz. Bu sözcük, köle olmama, azatlık, köle veya bağımlı olmayan, asil, soylu gibi anlamlar taşıyan *hurr* sözcüğünden türemiştir. Aramicedeki serbest olma, salınma ve kurtulma anlamına gelen bir sözcükten türediği düşünülmektedir. Sevan Nişanyan’a göre “*liberté*” karşılığı olan siyasi anlamı Sadık Rıfat Paşa tarafından 1830’larda popülerleştirilmiştir.¹⁰⁸

Şimdi bu bilgilerden sonra İngilizce ve Fransızca karşılıklarına dönelim.

“*Liberty*” (Fra. *liberté*) sözcüğünün kökü Latinceye dayanır. Kökeninde iradenin bağımsız belirlemelerine değen bir yön vardır. Nitekim İngilizcede kişisel bağımsızlık ön plandadır. Sözcüğün Fransızca anlamında ise eşitlikçi bir tını olduğu da söylenir. Bu bakımdan kavram, fiziksel bir yön taşıyor gibidir. Bu yönleriyle özgürlük veya

104 İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (2. Baskı, Say 2007) 542

105 Çopan (n 101) 77

106 Nişanyan (n102) 549

107 Nişanyan (n102) 48

108 ibid 250

serbesti kavramlarına uyar gibidir. Kavramın liberal sözcüğüyle köken birliği ve bu ideolojinin piyasadaki serbesti savunusu; öte yandan, tutukluların “serbest bırakılması” kullanımının yaygınlığı dikkate alındığında liberty ifadesinin karşılığı olarak “serbesti” veya “serbestlik” kullanımı yerinde görünmektedir.

“Freedom” sözcüğünün Fransızca karşılığı Sözleşme’de yine “*liberté*”dir. Dolayısıyla farklılaşma İngilizceye özgüdür. Sözcüğün kökeni *pri-* ve *prī-* ön eklerine dayanır ve “sevmek” anlamına gelir. Bu kök anlamda bağlı olmamak ve esirlik altında olmamak gibi anlamlar vardır. Bir kabilenin köle olmayan üyelerini imleyen bu kullanımın en iyi karşılığı Farsçadaki “azade” Arapçadaki “hürriyet” gibidir. Hatta tahakküme karşı gerçekleştirilen 1908 Devrimi’nin temel sloganında “hürriyet” kavramının geçtiği, hatta devrimin “Hürriyet Devrimi” diye tanımlandığı dikkate alındığında “*freedom*” kavramının karşılığının hürriyet olduğunu söyleyebiliriz. Zaten 1982 Anayasası’nın Danışma Meclisi tutanaklarında da “hürriyet” sözcüğünün bu perspektifle ve bu devrime atıfla yeğlenmiş olması da bunu doğrular gibidir.

Dolayısıyla etimolojik uyuma bakacak olursak “*liberty*” için “serbesti”, “*freedom*” için “hürriyet” ifadeleri daha uygun görünmektedir. Türkçede sonradan türetilen “özgürlük” kavramı ise bu iki kavramın da yerine kullanılmıştır. Bu Fransızcada her iki sözcük için de “*liberté*” ifadesinin kullanılmasına benzetilmektedir. Dolayısıyla “ifade özgürlüğü” (md. 10) ve “özgürlük hakkı” (md. 5) kullanımları Fransızca metne uygundur. Buna karşılık, koşulları varsa “ifade hürriyeti” (md. 10) veya “serbestlik hakkı” (md. 5) gibi kullanımlar da yerinde olacaktır. Azade sözcüğünün bu bağlamda kullanımı ise yaşanan Türkçe açısından kulak tırmalar.

6.10. “Right to” ve “Freedom of”

Sözleşme, ismiyle müsemma, insan haklarını ve temel özgürlükleri düzenlemektedir. Bu ikili sayım, ilk bakışta haklar ve özgürlüklerin farklı kategoriler olduğu anlamına gelir gibidir. Bu bir yerde doğrudur fakat hak kavramı, özgürlük kavramına göre daha geniştir.¹⁰⁹ Her özgürlük bir haktır ama her hak bir özgürlük değildir. Bu bağlamda, Sözleşme’deki özgürlüklerin birer hak olduğunu bilmek gerekir.

Konunun dil bilgisine bakan yönüne gelirse; hak ve özgürlük kavramlarının sırasıyla “to” ve “of” edatlarıyla kullanıldığını görürüz.¹¹⁰ Bunlardan ilki, başına eklendiği sözcüğe -e, -a anlamı verirken; ikincisi “-in”, “-ın” anlamı katar. Bu bakımdan motamot

109 İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku-1: İnsan Haklarının Genel Kuramına Giriş*, (İmge 2013) 7-15

110 Fransızcada “à” ve “de”.

yaklaşırsak örneğin “*right to assembly*”, “toplanmaya hak” biçiminde; “*freedom of expression*” ise “ifadeye özgürlük” biçiminde söylenmelidir.¹¹¹ Bunlardan ilki öğretide kimi yazarlarca¹¹² kabul edilmekte, hatta çevirilere de yansımaktadır. Bu kullanım, cümle içinde bağlamsal olarak doğrudur. Örneğin “herkesin toplanmaya hakkı vardır” biçiminde bir cümle, tastamam doğrudur. Ne var ki tek başına kullanıldığında, özellikle de başlıklarda tuhaf bir tını içerir.

Benzer durum “*freedom of*” için de geçerlidir. Örneğin Türkçede “düşünceye özgürlük” ifadesi kullanılır. Hatta bu özgürlüğün, olumsuz yönünü anlatan “*freedom from*” kalıbı dikkate alındığında bu kullanım, iyi bir kavram çifti oluşturmaya olanak sunar. Örneğin Almanların “negatif din özgürlüğü” (*Negative Religionsfreiheit*) dedikleri kavramı Türkçede ve İngilizcede “dinden özgürlük” daha iyi karşılamaktadır. Fakat bu kullanım, “dine özgürlük”, “toplanmaya özgürlük” gibi örneklerde kulak tırmalar. Gerçi kalıp, cümle içinde daha şiirseldir. Örneğin “herkesin ifade özgürlüğüne hakkı vardır” demek hem çeviriye uygundur hem de estetikdir. Ne var ki cümle içinde anlamlı olabilecek bu kalıp, bir hakkı anlattığında veya başlıkta kullanıldığında yerinde olmayabilir. Bunun yerine, öznenin sahip olduğu “din özgürlüğü” veya “toplanma özgürlüğü” biçimindeki oturmuş kalıpları kullanmakta sorun görülmemelidir.

6.11. “Discrimination”

Çevirilerde tartışmalı olan konulardan biri de İngilizce *discrimination* sözcüğünün “ayrımcılık” biçiminde mi yoksa “ayırıcılık” biçiminde mi çevrileceğidir. Atilla Aşut’a göre “ayırım”, “fark” demektir. “Ayırım” ise, “tefrik etme”, “ayırma”, “bölme”, “koparma” eylemidir. Sözelimi ‘ayırım gözetmek’ denir, ancak ‘ayırım yapmak’ denmez.” Gerçekten de Anayasa’da (md. 10 ve 70) ve TCK’de (md. 122) ayırım ve ayrımcılık ifadelerinin kullanıldığını görmekteyiz. Öğretide de buna koşut olarak “ayrımcılık” ifadesini kullanan çok sayıda yazar vardır.¹¹³ Sözleşme çevirilerine baktığımızda Gözübüyük ve Gölcüklü Çevirisi buna örnektir. Dolayısıyla “ayrımcılık” ifadesini kullanmak için azımsanmayacak temel vardır. Gerçi Dil Derneği’nin sözlüğünde ayırım ile ayırım aynı anlamda kullanılmıştır. Hatta TDK sözlüğünde “ayrımcılık” diye bir kavrama yer bile verilmemiştir. Dolayısıyla sözlüklere baş vurduğumuzda ibre ayrımcılığa doğru kayar gibidir.

111 *Expression* sözcüğü Türkçeye anlatı veya dışavurum olarak da çevrilebilir.

112 Nüanslı olarak örn. bkz Gökçen Alpkaya, ‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak’ (2001) 56(3) AÜSBFD 1-18

113 Örn. bkz Canan Ünal, *İş Hukukunda Yaş Ayrımcılığı*, (On İki Levha 2018)

6.12. “Derogation” ve “Suspension”

Sözleşme'nin 15'inci maddesindeki “*derogation*” ifadesine, Strazburg çevirisinde “askıya alma” biçiminde karşılık verilmiştir. Öğretide, büyük olasılıkla buna koşut olarak de kullanılan bu çeviri uyarınca Türkiye'deki OHÂL süreçlerinde de temel hakların askıya alındığı gibi yanlış ve tehlikeli bir söylem yaygınlaşmıştır. Bu durum, çeviri hatalarının ne denli ekiler doğurabileceğine iyi bir örnektir.

Gerçekten “*derogation*” sözcüğü, “askıya alma” anlamındaki “*suspension*” kelimesinden farklıdır. Askıya alma, belli bir süre boyunca Sözleşme'nin uygulama bulmamasını anlatır. Bu durum, Avrupa Konseyi Statüsü'nün 8. maddesinde ifade edilen, çok farklı özel koşullara bağlanmış bir süreci anlatır. Buna karşılık Sözleşme'nin 15. maddesinde “askıya alma”dan bahsedilmez. Bu maddedeki “*derogation*” ifadesi “yükümlülük azaltma”¹¹⁴, “sapma”¹¹⁵, “mükellefiyetlere aykırılık”¹¹⁶, “aykırı önlemler alabilme”¹¹⁷ biçiminde çevrilebilir. Dört çeviri içinde, en iyi karşılık “yükümlülük azaltma” gibidir. Çünkü bu ifade, devletlerin OHÂL koşullarında dahi hâlâ yükümlülüklerinin olduğunu imler.

6.13. “Limitation” ve “Restriction”

“*Limitation*” ve “*restriction*” sözcükleri, sadece dil bilgisi yönünden değil genel olarak hukuk literatürü yönünden de çok tartışmalı kavramlardır. Literatüre baktığımızda bunların Türkçeye kısıtlama veya sınırlama olarak geçebildiğini görürüz. Türkçede bu iki kavram, çoğu kez aynı anlama gelecek biçimde kullanılır. Bu kullanım, ilk bakışta sorunsuz görülebilir. Ne var ki konuya biraz daha yakından bakıldığında bir nüans vardır.

Bu nüans özellikle Alman literatüründe derinleştirilmiştir. Bir hakkın koruma alanının (*Schutzbereich*) nereye kadar uzandığını tartıştığımız bağlamlarda, ulaşılan son nokta o hakkın limiti sayılır. O limitin dışında kalan durumlar, hakkın getirdiği güvenceden yararlanmaz. Buna karşılık, bir hakkın getirdiği güvencelerin, farklı menfaat ve hakların korunması gereğince geriye çekilmesi gerektiği durumlar söz konusu olabilir. Bu durumda hakkın değil ama hak kullanımının bağlamsal olarak daralması söz konusu olur.

İşte bunlardan ilki “*limitation*” iken; ikincisi “*restriction*” dur. Şematize edersek hakkın neleri koruyup neleri korumadığını söylerken çizdiğimiz sınır şöyle görünmektedir:

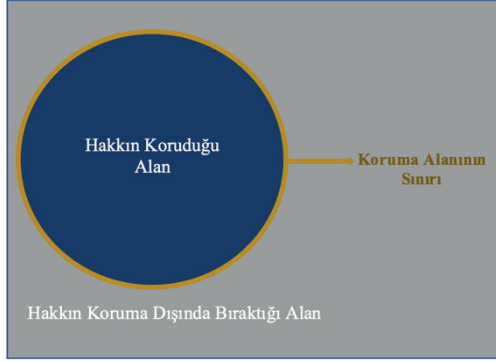
114 Doğru, s. 265; Tolga Şirin, “Askıya Alma Değil, Yükümlülük Azaltma; 3 Ay Değil 90 Gün”, *Bianet*, <https://bianet.org/bianet/siyaset/177267-askiya-alma-degil-yukumluluk-azaltma-3-ay-degil-90-gun>

115 Gemalmaz (n 19) 14

116 Akılhoğlu (n 21) 147

117 Gitili ve Güngör (n 15) 131

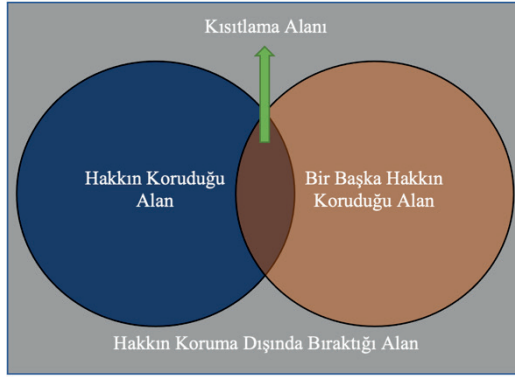
Tablo 1.

Burada yapılan etkinlik, hakkın sınırlarını çizmek anlamıyla sınır-la-maktır.

Buna karşılık hakkın, az önce ifade edilen güvencesinin bağlamsal olarak geriye çekilmesi gerekliliği o hakkın kullanımında bir kısma, bir kısıt getirme anlamına gelir. Bu uygulamada zühur eden “kısıtlama”yı (söz konusu şemada bir başka hak yerine bir değer de getirilebilir) şöyle şematize edebiliriz:

Tablo 2.

İşte “*limitation*” ve “*restriction*” arasındaki farkı da bu şemalara koşturarak kavramak mümkündür. Buna göre Anayasa'nın 13'üncü maddesinde geçen hakkın “sınırlandırılması” ifadesi sorunludur. Bu mantığa göre maddede “kısıtlama” kavramı kullanılmalıydı.

Bu bakımdan Sözleşme metninde “*limitation*” için sınırlama, “*restriction*” için kısıtlama sözcüğünü kullanmak olanaklıdır. Buna karşılık, Türkiye'deki meri hukuku dikkate alarak “*restriction*” için “sınırlama” kavramını kullanmak da bir seçenektir.

6.14. “Security” ve “Safety”

Security ve *safety* sözcüklerinin her ikisi de Türkçeye kolaylıkla güvenlik olarak çevrilebilir. Bu iki kavram arasındaki geçişkenlik, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi hazırlanırken gündeme gelmiştir. Hukuksal ve Yönetimsel Sorunlar Komitesi, 29 Ağustos 1949’daki oturumunda “*safety of the person, as laid down in Articles 3, 5 and 8 of the Universal Declaration on Human Rights*” biçiminde bir ifade kabul etmiştir. Bu hükümdeki “*safety*” ifadesinin ihtilaf yaratmış, Fransızcadaki “*sûreté*” sözcüğünün tuhaf bir çevirisi olduğu gerekçesiyle “*security*” biçiminde yeniden kaleme alınmıştır.¹¹⁸

“*Safety*” sözcüğü, genel olarak kişilerin fiziksel veya diğer zararlardan korunmasına gönderme yapan bir sözcüktür. Buna karşılık “*security*”, hukuk sisteminin veya kolluk güçlerinin sağladığı düzenlilik ve güvencelerle ilgili bir kavramdır.¹¹⁹ Örneğin çalışanların kask takmak zorunda tutulması bir “*safety*” tedbiridir. Oysa belli bir yere silahla girilmesinin yasaklanması *security* tedbiri sayılabilir. Ayrımın bu mantığa göre yapılması gerekir. Sözleşme’nin 5’inci maddesi yönünden ise ayrı bir not düşülmelidir. Buradaki “güvenlik” sözcüğü çoğu kez, felsefi bağlamda çatışan iki değerden (özgürlük ve güvenlik) biri gibi görünmektedir. Bu bakımdan mesela gündelik dilde, bir kişinin güvenlik hakkı, daha çok Sözleşme’nin 8’inci maddesinde güvence altına alınan “huzur” ile ilişkili gibidir. Oysa maddede kastedilen şey, kişinin bazı güvencelere sahip olmasıdır. “*Secure*” sözcüğünün “güvence” veya “güvence altına almak” gibi anlamlar taşıdığı dikkate alındığında buradaki “*security*” sözcüğünün güvencelik gibi bir anlam taşıdığı düşünülebilir.

6.15. “Thought” ve “Opinion”

İngilizce metinlerde geçen “*opinion*” ve “*thought*” sözcüklerinin arasındaki ayrımı ifade etmek çok kolay değildir. Bu konuda öğretici bize yardımcı olabilir. Partsch’a kulak verecek olursak; her iki kavram da kişilerin iç dünyasıyla ilgili olan bu sözcüklerden “*thought*”, belki bir süreci anlatır. “*Opinion*” ise daha çok bir ürün gibidir. “*Thought*” dinsel alana değen bir anlam taşır, dolayısıyla “*faith*” ve “*creed*” ile ilişkilidir. “*Opinion*” ise politika alanıyla ilgili gibidir, dolayısıyla daha sekülerdir.¹²⁰ Thorgeirsdóttir’e göre de bu iki sözcük arasında bir aşama farkı vardır. “*Thought*” ilk adım sayılacaksa

118 Bu konuda ilgili kaynağa daha önce atf yapılmıştı.

119 Mart Susi, *Human Rights, Digital Society and the Law: A Research Companion* (Routledge 2019) 259

120 Karl Joseph Partsch, ‘Freedom of Conscience and Expression’ in L Henkin (ed), *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights* (CUP 1981) 21

“*opinion*” ikinci adım olabilir. “*Thought*” sözcüğünde bir rastgelelik vardır, açık uçluluk belirgindir. Oysa *opinion*'da kararlılık ve nihailik vardır. Bunun için de düşünme sürecinde mantıksal bir evrim gereklidir. Bir tepkinin ürünü veya tıpkı popüler bir ezgiye mırıldanmaya başlayıvermek gibi çevreden gelenlerin yansıması biçiminde olabilir. Bu nedenle değişime açıktır.¹²¹

Bu anlatıma bakılacak olursa “*thought*”, “düşünce” anlamına gelir. Çünkü gün içinde çok sayıda şey düşünürüz. Örneğin dağa tırmanmayı, yemek yapmayı, ülkenin nasıl yönetilmesi gerektiği gibi. Fakat bu konuda fikir sahibi olmak düşünmekten daha fazlasını gerektirir. Bu nedenle ikinci adıma denk düşen “fikir” ifadesi “*opinion*” sözcüğüne benziyor gibidir.

6.16. “Translator” ve “Interpreter”

Çevirmen ve tercüman aynı şey değildir. Çevirmen veya eski ifadeyle mütercim, çeviri işini yazılı bir kaynağı baz alarak yapar. Yani yazılı bir metni bir dilden başka bir dile çevirir. Örneğin bu makaledeki tartışma çevirmenlik etkinliğiyle ilgilidir. Buna karşılık tercüman, çeviri işini sözlü bir kaynağı baz alarak yapar. Bir konuşmayı veya diyalogu bir dilden başka bir dile anlık veya ardıl çeviri olarak yapar.¹²² İngilizcede birincisi için “*translator*”, ikincisi için “*interpreter*” kavramı kullanılır. Bu ayrımın Sözleşmenin md. 6(3) hükmüyle ilgili bir önemi vardır. Bu maddenin çevirilerinde “çevirmen” ifadesinin kullanıldığı görülüyor.¹²³ Oysa Mahkeme, anılan hüküm uyarınca sözlü dil desteğinin yeterli olabileceğini kabul etmiştir. Bunun dayanağı, “*translator*” değil “*interpreter*” kullanılmış olmasıdır.¹²⁴ Dolayısıyla bu maddedeki “*interpreter*” ifadesini “tercüman” diye Türkçeleştirmemiz gerekir.¹²⁵

7. Mahkemenin ve Sözleşme'nin Adı

Sözleşme'nin Resmî Gazetedeği Türkçe adı İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'dir. Mahkemenin adı ise Sözleşme'nin yayımlandığı Resmî Gazete

121 Herdis Thorgeirsdóttir, ‘The Contested Notion of Freedom of Opinion’, in J Grimheden and R Ring (eds.), *Human Rights Law - From Dissemination to Application: Essays in Honour of Göran Meland* (Brill 2006) 203-235

122 Tahsin Aktaş, *Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış*, (Orsen 1996) 45 vd.

123 Doğru (n 18) 264; Gemalmaz (n 19) 11

124 H.K. v. Belgium App no 22738/08 (ECtHR, 12 January 2010). Diallo v. Sweden App no 13205/07 (ECtHR, 5 January 2010) § 23; Katritsch v. France Appno 22575/08 (ECtHR, 4 November 2010) § 41.; Protopapa v. Turkey App no 16084/90 (ECtHR, 24 February 2009) § 80; Husain v. Italy App no 18913/03 (ECtHR, 24 February 2005).

125 Akılhoğlu (n 21) 144

Ayrıca bkz Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, (CoE 2018) 365

sayısındaki metinde farklı şekillerde yansıtılmıştır. Sözleşme'nin bir maddesinde (md. 19) "Avrupa İnsan Hakları Divanı", diğer bir maddesinde (md. 38) ise "İnsan Hakları Avrupa Divanı" kavramı kullanılmaktadır. Buna karşılık, Mahkemenin adı hem resmî kurumların hem de gündelik basının dilinde "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" biçiminde ifade edilmektedir. Bunun kısaltması ise AİHM olmaktadır. Oysa eğer Sözleşme'nin Resmî Gazete'deki hâlindeki "divan" sözcüğü "mahkeme" olarak güncellenebiliyorsa, 19'uncu maddeyi esas alarak kullanılan AİHM kısaltması gibi, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM) kısaltması da 38'inci madde esas alınarak kullanılabilir.

Türkçe hukuk literatüründe artan sayıda yazar, AİHM şeklinde kısaltmayı değil, İHAM biçimindeki kısaltmayı tercih etmektedir. Bu tercihe sadece genç hukukçuların arasında değil, Atilla Nalbant, Bakır Çağlar, Bertil Emrah Oder, Bülent Tanör, İbrahim Kaboğlu, Korkut Kanadoğlu, Mustafa Koçak, Naz Çavuşoğlu, Necmi Yüzbaşıoğlu, Osman Doğru, Sibel İnceoğlu, Sultan Tahmazoğlu-Üzeltürk gibi kıdemli yazarlar arasında da karşılaşılmaktadır.¹²⁶

Acaba bu kullanım yerine midir?

Malum, Türkçede sözcüklerin arasındaki ilişkiler eklerle kurulmaktadır. İki sözcük arasındaki ilişki ekle belirlenmişse bu durumda araya başka sözcükler girebilmektedir. Fakat bu ilişki herhangi bir ek olmadan kurulmuşsa, kural olarak, araya başka sözcük girmez. Böyle durumlarda eğer bir sıfat kullanılacaksa sıfatın, araya değil, başa konması gerekir. Özellikle belirtisiz nesne ve yüklem ilişkileri veya belirtisiz isim tamlamaları söz konusu olduğunda bu kural akılda tutulmalıdır. Örneğin bir isim tamlaması olan "kapı kolu"nun rengini nitelemek istediğimiz zaman, sıfatı başa koyarız. "Kapı beyaz kolu" demeyiz, "beyaz kapı kolu" deriz. "Kitap kapağı" konusunda bir niteleme yapacağımız zaman, örneğin "kitap güzel kapağı" demeyiz, "güzel kitap kapağı" deriz. Eğer tamlamadaki ilk sözcüğe dönük bir niteleme yapmak istiyorsak bu durumda söz konusu isim tamlamasını belirtili hâle getirmek bir seçenektir. Bu durumda "beyaz kapının kolu" veya "güzel kitabın kapağı" demek gerekir. Öte yandan, tamlamadaki ikinci sözcüğü nitelemek istiyorsak, özel bir şey yapmamıza gerek yoktur. Sıfat,

126 Örn bkz Bakır Çağlar ve Naz Çavuşoğlu, 'Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaiik İkilemi', (1999) 16 *Anayasa Yargısı* 143-187. Bertil Emrah Oder, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri* (Beta 2010); Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku* (Beta 2018); Kaboğlu (n 108); Korkut Kanadoğlu, 'Laiklik ve Din Özgürlüğü', (2013) 109 *TBB Dergisi* 353-383; Mustafa Koçak 'Karşılaştırmalı Analiz, İHAM ve AB Ölçütleri' (2006) 22 *Anayasa Yargısı* 115-132; Osman Doğru ve Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi* (Legal 2013); Sibel İnceoğlu (ed.), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa* (Beta 2013); Sultan Tahmazoğlu-Üzeltürk, *1982 Anayasası ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Göre Özel Hayatın Gizliliği Hakkı* (Beta 2004)

belirtisiz isim tamlamasındaki ikinci sözcüğü niteler. Bunun yanı sıra, isim tamlamasını yine belirtili hâle getirmek ve nitelermeyi araya almak da olanaklıdır. Bu durumda “kapının beyaz kolu” ve “kitabın güzel kapağı” denebilir.

Yani kural, ilk bakışta açık gibidir. Gelgelelim bu formül her durumda geçerli değildir. Yerleşmiş ve benimsenmiş sapsmalar söz konusu olabilmektedir. Tıpkı “yüksek” sözcüğünün “hemşirelik okulu” veya “makine mühendisi” tamlamalarının arasına girdiği gibi.¹²⁷ Ayrıca kullanılacak sözcüklere ve bağlama göre bazı güçlüklerin gündeme geldiğine de tanıklık etmekteyiz. Örneğin yakın zaman önce İstanbul’da bir “Uluslararası Hukuk Kongresi” düzenlenmiştir.¹²⁸ Yüzlerce kişi bu kongrenin “uluslararası hukuk” konusunda olduğunu düşündü. Toplantının içeriğini incelendiğinde ise “uluslararası hukuk” ile ilgili bir kongre olmadığını fark edildi. Uluslararası olan “kongre” idi. “Hukuk” ise uluslararası katılımcılara açık bu kongrenin sadece konusuydu. Fakat herhâlde “uluslararası hukuk” tamlamasının yaygınlığından olsa gerek “uluslararası” nitelemesinin kongreye değil, hukuka yönelik olduğu düşüncesine kapılmışlardı. Bu karmaşıklığı gidermek için yukarıdaki çözümü deneyecek olsaydık, kongreyi “Hukukun Uluslararası Kongresi” diye adlandırmamız gerekirdi. Böyle bir kullanımın ise kulak tırmalaması bir yana, hukuk konusunda tek bir uluslararası kongre varmış gibi bir izlenim doğurduğu açıktı. Bu son sorun, belki Türkçede “tanımlık” (artikel) olmamasıyla ilgili de bir mesele sayılabilir. Fakat ilginçtir, kimileri “hukuk uluslararası kongresi” denmesini önerdi. Bu kurgu, daha az kulak tırmalıyordu. Ayrıca, söylenmek isteneni de yansıtır, en azından üzerinde bir defa daha düşündürüyordu.

Buna benzer bir sorun, az önce dile getirdiğimiz Mahkemenin adı yönünden de geçerlidir. Çünkü Mahkemenin adı “European Human Rights Court” değil, “European Court of Human Rights”. Türkçeye bire bir çevirirsek Mahkemenin adı “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” değil, “İnsan Haklarının Avrupa Mahkemesi” veya “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi”dir. Sözleşmeyi kaleme alanlar yönünden bu tercih, insan haklarının bir değer olarak Avrupa ile sınırlı olmadığını, evrensel nitelik taşıdığını imlemek ve söz konusu Mahkemenin, evrensel insan haklarının Avrupa’daki korumasını sağladığını göstermek gibi bir anlamı barındırmaktadır. Nitekim Avrupa’nın dışında bir de “İnsan Haklarının Amerikalılararası Mahkemesi” (*Inter-American Court of Human Rights*) olduğu bilgisi, bunu daha iyi anlamamızı sağlamaktadır.¹²⁹

127 Bu konularda bkz Feyza Hepçilingirler, *Türkçe “Off”* (Everest 2006) 8 vd

128 Bkz <https://twitter.com/uakonferans2018>

129 Amerikalılararası Mahkemenin internet sitesi izleyen adresten incelenebilir: <http://www.corteidh.or.cr/index.php/en>

İşte burada şu soru gündeme gelmektedir: Sözcüğün bu özel vurgusu ve yer sıralaması karşısında Türkçe dilinin, anılan nüansı silikleştiren kategorik sözcük sıralaması, acaba sadece dil bilgisi öğretisine ve genellemelerine atıfla tek seçenek olarak mı kabul edilmelidir? Başka bir deyişle, bu ayrımı hissettirecek türde terimler üzerine düşünmemiz, bağlama özgü ayrık türetmeler olanaksız mı sayılmalıdır?

Bu sorulara farklı yanıtlar verilebilir. Zira dil canlı bir varlık gibidir. Üstelik konu jargon olduğunda, alana dönük neolojik arayışlar, bazen keyfiliğin ötesine geçerek bir ödev veya bir sorumluluk meselesine dönüştürülebilir. Gerçi bu çabalar, kuşkusuz her zaman başarılı olmaz. Fakat toplumun kuracağı oydaşmaya bağlı olarak, en azından belli meslek çevrelerindeki söz dağarcığı yönünden, bazı sözcüklerin mayasının tutması mümkündür. Bu olanağın benzeri, kısaltmalar için haydi haydi geçerlidir.

Bu bakımdan yeri gelmişken burada Osman Doğru'nun böylesi bir kaygıyla, yani uluslararası insan hakları hukukunun başlıca belgelerinin kısaltmalarını kolay okunabilir hâle getirmek adına çıkarttığı listeyi anmak gerekir. Doğru, insan hakları hukuku öğretisinin gelişmeye başladığı yıllardaki o çalışmasında, bu alandaki başlıca uluslararası sözleşmelerin kısaltmalarını akılda kalır ve kolay söylenir hâle getirmeye çalışmıştır. Örneğin Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme'nin KKHTATES olarak kısaltılmasının güçlüğünün bilincinde olarak "KAYT" biçiminde bir kısaltmayı önermişti. Keza "Convention on the Rights of Child" metni için "Çocuk Hakları Sözleşmesi" (ÇOHAS); "Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearances" metni için "Herkesin Zorla Kaybedilmesine Karşı Bildiri" (ZORKAB) önerisi getirmesi de benzer bir mantığın ürünüydü ve oldukça yaratıcıydı. Zaman harcanarak ve emek verilerek üretilen ve ders anlatımlarında da işlev gören bu listeye daha çok değer atfedilmelidir.¹³⁰

Doğru, o listede AİHM yerinde İHAM kısaltmasını tercih etmiştir. Bu yerinde tercih orijinal adı "European Court of Human Rights" olan Mahkemenin Türkçe ismini tam karşılıyor olmakla kalmamakta, aynı zamanda alanda yapılan sözlü teknik tartışmalardaki karmaşayı gidermek gibi de bir işlev taşımaktadır. Şöyle ki, Türkçe konuşma dilinde çoğu kez AİHM denmez. Genellikle duyulan şey AHİM veya AYİM olmaktadır. Yani aslında AİHM kısaltmasının sözlü dilde pek kullanışlı olduğu söylenemez. Bu bir yana, Türkiye'de Askerî Yüksek İdare Mahkemesi isimli ve 2017 yılına değin uzun yıllar faaliyet göstermiş bir mahkeme bulunmaktadır. Bu mahkememin adının kısaltılmış

130 Doğru (n 18) ix-xii

hâli AYİM'dir.¹³¹ Böyle olunca, AİHM'in yaygın söylenişi (AYİM) ile Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kısaltması (AYİM) arasındaki fark neredeyse tamamen silikleşmektedir. Aynı bilim dalında sıklıkla kullanılan bu iki kısaltmanın sözlü dilde karışması az rastlanan bir durum değildir. Eğer dil, insan hayatını kolaylaştırmak için ise, yukarıdaki sözcük sıralamasını birebir uygulamanın böyle bir kolaylık sağlamadığı söylenebilir.

Sonuç olarak “*European Court of Human Rights*” veya “*Cour Européenne des Droits de L'homme*” diye ifade edilen Mahkemenin adının “İnsan Haklarının Avrupa Mahkemesi” veya “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi” diye çevrilmesi mümkündür. Bu kullanımla koşutluk sağlamak için ise Sözleşme'nin adı da “İnsan Haklarına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” olabilir. Nitekim çeviri biliminin edatlar için tanıdığı esneklik buna olanak tanımaktadır.

Bu noktada çeşitli çevrelerin Mahkemenin kendini adlandırma biçiminin değiştirilemeyeceği yönündeki savına yanıt vermek gerekir. Bu sav, iki nedenle kabul edilemez.

Birincisi, Mahkemenin resmî dili Türkçe değildir. Mahkeme kendisini Türkçe adlandırmamaktadır. Bu kullanımlar, çeviri için Konsey tarafından açılan ihalelerde çevirmen olarak kabul edilen kişilerin tercihlerini yansıtmaktadır.

İkincisi, Mahkemenin resmî sitesinde yayımlanan metinlerdeki çeviri hataları Mahkemeyi bağlamaz. Eğer böyle olsaydı yukarıda ifade ettiğimiz çok sayıda hatayı aynen benimsememiz gerekirdi. Bu hatalar, “etkili” yerine “etkin” sözcüğünün kullanımına kadar uzanmaktadır. Öte yandan bu savı doğru kabul edecek olursak; Avrupa Konseyinin sitesinde yayımlanan ve yayınevi tarafından basılan farklı sözleşmelerde de aynı yaklaşımı benimsememiz gerekirdi. Bu “*Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*” adındaki Sözleşme'nin de “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi” olarak adlandırılmasını gerektirirdi. Oysa buradaki “*domestic*” ifadesi “aile içi” olmaktan çok “ev içi” anlamı taşır. Dolayısıyla kurum çevirmeninin hatalı kullanımı, uygulamacıları bağlamaz.

131 Eğer AİHM kısaltması kullanılacaksa bu durumda kısaltmaya getirilecek ek de ayrı bir tartışma konusudur. AİHM biçiminde bir okumanın güçlüğünden ötürü bu kısaltmanın A-İ-He-Me biçiminde olması, dolayısıyla da ekin bu okunuşa göre uyarlanması gerektiğini savunanlar vardır. Çok sayıda isim içinde özellikle Necmiye Alpay'ı örnek gösterebiliriz. Yazar, kısaltmalara getireceği eklerde kaynaştırma harfi (örn. AİHM'ye, AİHM'den veya AİHM'nin) kullanmaktadır. Alpay (n 70) s. 16. Bu konuda yaptığım bilgi edinme başvuruma verilen yanıtta TDK'nin, “AİHM'in” gibi bir kullanımı yeğlediğini öğrenmiş bulunuyorum.

Bu nedenlerle İnsan Haklarının Avrupa Mahkemesi ve İnsan Haklarına İlişkin Avrupa Sözleşmesi ifadelerinin ve de İHAM ve İHAS kısaltmalarının kullanılması doğru ve mümkündür.

8. Sonuç Yerine Sözleşme Çevirisi Önerisi

Tüm bu yazılanların bir sonucu olacaksa bu sonuç bir Sözleşme çevirisi önerisi olabilir. Başta da söylendiği üzere var olan Türkçe çevirileri eleştiren bu nedenle alternatif bir çeviri sunan ama kendisini de tartışmaya açan bu çalışmanın, özellikle Anayasa Mahkemesinin öncülüğünde yapılacak olası bir çalışmaya etüt metni olması umulmaktadır. Dolayısıyla önerinin ve çağrının muhatabı Anayasa Mahkemesidir.

İNSAN HAKLARININ VE TEMEL HAKLARIN KORUNMASI İÇİN SÖZLEŞME

Buradaki İMZACI¹³² HÜKÜMETLER, Avrupa Konseyinin üyesi olarak;

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni¹³³ dikkate alarak;

Bu Bildirge'nin¹³⁴, bildirdiği hakların evrensel ve etkili biçimde tanınmasını ve bunlara uyulmasını güvence altına almayı amaçladığını hesaba katarak;

Avrupa Konseyinin amacının, kendi üyeleri arasında daha güçlü bir birliğe erişmek olduğunu ve insan hakları ile temel özgürlüklerin korunmasının ve yaşama geçirilmesinin bu amaca ulaşmak için izlenecek yöntemlerden biri olduğunu göz önünde tutarak;

dünyadaki¹³⁵ barışın ve adaletin kurucusu olan ve en iyi biçimde, bir yandan etkili¹³⁶ bir siyasal demokrasiyle ve diğer yandan ortak bir anlayışla ve bunların dayandığı insan haklarının yerine getirilmesiyle korunan bu temel özgürlüklere derin inançlarını yeniden onaylayarak;

benzer düşünce içinde olan ve siyasal geleneklerin, ideallerin, özgürlüklerin ve hukukun egemenliğinin¹³⁷ ortak mirasına sahip bulunan Avrupa ülkelerinin hükümetleri olarak, Evrensel Bildirge'de ifade edilen bazı hakların toplu olarak uygulanması için ilk adımı atmaya kararlaştırarak; aşağıdaki düzenlemelerde¹³⁸ anlaşmıştır:

132 Bu sözcük, “imzacı”, “imza sahibi”, “imzalayan” biçiminde çevrilebilir.

133 “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” biçimindeki kalıbı kullanan pek çok yazarın, bu belgeyle ilgili olarak sıralamayı değiştirerek “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ifadesini kullanması dikkat çeker. Bu yaygın kullanım da tercih edilebilir.

134 *Declaration* sözcüğü Türkçede “beyanname”, “bildiri” veya “bildirge” olarak çevrilebilmektedir. Bu konuda tekdüzelik sağlanmalıdır.

135 Türkçede noktalı virgülden sonra büyük harf olmaz. Bu nedenle orijinal metinlerde büyük harfle başlayan bu cümlelerin küçük harfle başlatılması gerekir.

136 Türkçe çevirilerde sık yapılan hata, “etkili” (*effective*) ve “etkin” (*efficient*) sözcüklerinin karıştırılmasıdır. Bu noktaya özel olarak vurgu yapmak gerekiyor.

137 “*Rule of law*” sözcüğü Türkçede sıklıkla “hukukun üstünlüğü” diye çevrilmektedir. “*Supremacy of law*” sözcüğünün karşılığı olan “hukukun üstünlüğü” ile “*rule of law*” arasındaki farkı ortaya koyacak bir çeviriye ihtiyaç bulunmaktadır. “Hukukun egemenliği” veya “hukukun yönetimi” çevirilerinden biri seçilebilir.

138 Burada “hüküm” sözcüğüne yer verilmemesinin nedeni, “hüküm” sözcüğünün “*judgment*” biçiminde söylenen kararların karşılığı olarak kullanılacak olmasıdır.

Madde 1 – İnsan Haklarına Saygı Yükümlülüğü¹³⁹

Yüksek Sözleşmeci taraflar¹⁴⁰, bu Sözleşme'nin I. bölümünde¹⁴¹ tanımlanan hak ve özgürlükleri, kendi egemenlik alanı içinde bulunan herkes için güvence altına alır.

BÖLÜM I

HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER

Madde 2 – Yaşam Hakkı¹⁴²

1. Herkesin yaşam hakkı hukuk¹⁴³ tarafından korunur. Kimse, cezasını hukukun koyduğu bir suç uyarınca bir mahkemenin verdiği ölüm cezasının infazı dışında yaşam hakkından kasten yoksun bırakılamaz.

2. Yaşamdan yoksun bırakma, aşağıdaki durumlarda, mutlaka gerekli olanı aşmayan bir güç kullanımından doğmuşsa bu maddeye aykırı yapılmış sayılamaz:

(a) herhangi bir kişinin, hukuka aykırı şiddetten korunmasında;

(b) hukuka uygun olarak yakalamanın gerçekleşmesi veya hukuka uygun olarak tutulan bir kişinin kaçmasını önleme için;

(c) bir isyanı veya ayaklanmayı bastırma amacıyla hukuka uygun olarak gerçekleşen bir eylemde.

Madde 3 – İşkence Yasağı

Kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye veya cezaya tabi tutulamaz.¹⁴⁴

139 Eski çevirilerde başlık yoktur. Bunun nedeni bu başlıkların 11 no.lu Protokol ile birlikte metne dâhil edilmiş olmasıdır.

140 Bu sözcüğün karşılığı da tartışılabilir. “Sözleşmeci” ifadesi, daha önce kullanılan “imzacı” ifadesine koşut bir ifade olduğu için yeğlenmiştir. Söz konusu kalıpta “yüksek” ve “taraf” sözcükleri İngilizcede büyük harfle yazılsa da Türkçe kurallarına uymadığı için küçük harfle yazılmıştır.

141 Orijinal metinlerde büyük harf kullanılan her yerde Türkçede de büyük harf kullanılması gerekliliği tartışılabilir. Türkçenin dil bilgisi kuralları mı yoksa orijinal metinlerin mi esas alınması gerektiği sorunu dil bilimi yönünden ele alınmalıdır. Öte yandan buradaki cümle yapısı gereği kullanılan kalıptan ötürü “Section I” yazılan yerde “Bölüm I” değil “I. Bölüm” yazılması olanak dâhilindedir.

142 “Yaşama hakkı” biçiminde çeviriler olsa da burada “right to live” değil “right to life” ifadesinin geçtiği dikkate alınmalıdır. (Fra. *droit à la vie*) Evlenme hakkı (*right to marry*) kullanımı, yaşam hakkı ifadesinin kullanılmasını gerektirmektedir.

143 Buradaki “law” veya “loi” sözcüğü, çoğu kez “yasa” veya “kanun” olarak çevirmektedir. Oysa Strazburg organlarının bu sözcüğe biçimsel değil, maddi anlam verdikleri dikkate alındığında “hukuk” sözcüğünün kullanılması daha doğru görünmektedir.

144 Buradaki “shall” kullanımının fiile “-a/-e” eki getirdiği kabul edilmelidir. Daha önce değinildiği gibi bu yardımcı fiil “ebilir”/“-abilir” anlamı taşıyabileceği gibi cümlenin yapısına göre, bir ekleme yapmadan emrediciliği vurguluyor olabilir. Böyle durumlarda, “may” yardımcı fiili ile karışmamasına özen gösterilmelidir.

Madde 4 – Kölelik ve Zorla Çalıştırma Yasağı

1. Kimse köle veya kul olarak tutulamaz.
2. Kimse zorla veya zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz.
3. Aşağıdaki durumlar¹⁴⁵, bu madde bakımından “zorla veya zorunlu çalışma” teriminin içinde sayılamaz:
 - (a) Bu Sözleşme'nin madde 5 düzenlemelerine göre uygulanan tutmanın olağan akışı esnasında veya böyle bir tutmadan koşullu olarak salıverilme sürecinde yapılması gereken herhangi bir iş,
 - (b) askerî nitelikte bir hizmet veya vicdani reddin tanındığı ülkelerde bu kişilere zorunlu askerî hizmet yerine yüklenen başka bir hizmet,
 - (c) toplumun yaşamını veya esenliğini tehdit eden olağanüstü bir durumda¹⁴⁶ veya afet¹⁴⁷ hâlinde yüklenen bir hizmet,
 - (d) normal yurttaşlık¹⁴⁸ yükümlülüklerinin parçasını oluşturan bir iş veya hizmet.

Madde 5 – Özgürlük ve Güvenlik¹⁴⁹ Hakkı

1. Herkes kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkına sahiptir. Hukukun öngördüğü bir usule uyulmadıkça ve aşağıdaki durumlar dışında kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz:
 - (a) bir kişinin, yetkili bir mahkemenin verdiği mahkûmiyetten sonra hukuka uygun olarak hapsedilmesi¹⁵⁰;

145 Orijinal metinlerde yer almayan bu ifadenin dil bilgisi kuralları ve anlaşılabilirlik uyarınca eklendiği kaydedilmelidir.

146 Burada “hâl” değil “durum” ifadesinin geçmesi daha yerinde olur. Böyle yapılmaması durumunda ifadenin Sözleşme'nin 15'inci maddesinde geçen “olağanüstü hâl” ile karıştırılma olasılığı vardır. Oysa buradaki durum (tıpkı Anayasa'nın 18'inci maddesinde olduğu gibi) olağan dışılık benzeri bir anlam taşır.

147 *Calamity* sözcüğü için felaket ifadesi de kullanılabilir.

148 Anayasa'daki terminoloji ile uyum sağlanması isteniyorsa bu durumda “vatandaşlık” ifadesinin kullanılması olanaklıdır. Bu bakımdan “olağan vatandaşlık” ifadesini kullanmak mümkündür. Fakat orijinal metinlerde “ordinary” (Fra. *ordinaires*) veya değil “normal” (Fra. *normales*) ifadesine yer verildiği kaydedilmelidir.

149 Daha önce değinildiği gibi buradaki “güvenlik” sözcüğü çoğu kez, felsefi bağlamda çatışan iki değerden (özgürlük ve güvenlik) biri gibi görünmektedir. Bu bakımdan mesela gündelik dilde, bir kişinin güvenlik hakkı, daha çok Sözleşme'nin 8'inci maddesinde güvence altına alınan “huzur” ile ilişkili gibidir. Oysa maddede kastedilen şey, kişinin bazı güvenceye sahip olmasıdır. *Secure* sözcüğünün “güvence” veya “güvence altına almak” gibi anlamlar taşıdığı dikkate alındığında buradaki *security* sözcüğünün güvenceliklik gibi bir anlam taşıdığı düşünülebilir.

150 Buradaki tutmanın “hapsedilme” diye ifade edilmesi, tutmanın mahkeme kararına dayanmasıyla ilgilidir. Salt “tutma” demek de mümkündür.

(b) bir kişinin, bir mahkemenin hukuka uygun olarak verdiği bir emre uymadığı için veya hukukun öngördüğü bir yükümlülüğü yerine getirmesini sağlamak amacıyla hukuka uygun olarak yakalanması¹⁵¹ veya tutulması;

(c) bir kişinin suç işlediğinden makul kuşku¹⁵² duyulması üzerine veya suç işlemesini önlemenin ya da işledikten sonra kaçmasını engellemenin gerekli olduğunun makul sayılabileceği bir durumda, hukuken yetkili makamların önüne çıkarmak amacıyla hukuka uygun olarak yakalanması¹⁵³ veya tutuklanması¹⁵⁴;

(d) bir küçüğün eğitiminin izlenmesi amacıyla hukuksal bir emirle¹⁵⁵ tutulması veya hukuken yetkili makamların önüne çıkarmak amacıyla hukuka uygun olarak tutulması;

(e) bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek için kişilerin¹⁵⁶; akıl hastalarının, alkoliklerin ya da uyuşturucu bağımlılarının veya serserilerin hukuka uygun olarak tutulması;

(f) bir kişinin ülkeye izinsiz girişini engellemek için veya hakkında sınır dışı etme veya suçluların iadesi amacıyla işlem yapılan bir kişinin yakalanması veya tutulması.

2. Yakalanan herkes, yakalanma nedenleri ile kendisine yöneltilen suç hakkında, anlayabileceği bir dilde derhâl¹⁵⁷ bilgilendirilir.

3. Bu maddenin 1 (c) bendi düzenlemeleri uyarınca yakalanan veya tutuklanan herkes, derhâl bir hâkimin veya hukuken yargı erkini kullanmakla yetkilendirilmiş diğer bir görevlinin önüne çıkarılır ve makul bir sürede yargılanma veya yargılama sürerken salıverilme¹⁵⁸ hakkına sahiptir. Salıverme, bu kişinin duruşmada hazır bulunmasını güvence altına alan koşullara tabi kılınabilir.

151 Bağlamsal olarak “gözaltına alınması” ifadesi de kullanılabilir. Yakalama, göz altına almadan önceki aşama olduğu ve ceza hukukunun dışına taşan anlamları olduğu için yeğlenmiştir.

152 Buradaki kullanımın, Türk ceza hukukundaki “basit şüphe”, “makul şüphe”, “kuvvetli şüphe” sıralamasında yer alan basamaklardan birini tam olarak karşılamadığını vurgulamak gerekir. Bu nedenle “şüphe” yerine “kuşku” kavramına yer verilmesi ifadenin özerkliğinin anlaşılması için yerinde görünmektedir.

153 Göz altına alma ve yakalama ikilemi burada da geçerlidir.

154 Tutmanın ceza muhakemesine özgü bu biçiminin “tutuklama” olarak ifade edilmesi gerekir. Tutma biçimindeki saf kullanım da olanaklıdır.

155 Bu karşılığın geliştirilmesi olanaklıdır.

156 İçtihat bir yana, metindeki saf anlamın sadece bulaşıcı hastalık taşıyan kişilerle sınırlı olmadığına dikkat etmek gerekir.

157 Derhal ifadesi yaygın olarak kullanılmakla birlikte “çabucak” gibi özerk anlama işaret eden bir ifade de yeğlenebilir.

158 “Salıverme” ifadesinin kimi durumlardaki pejoratif tınısı uyarınca “serbest bırakma” ifadesinin kullanılması da olanaklıdır.

4. Yakalanma veya tutulma¹⁵⁹ nedeniyle özgürlüğünden yoksun bırakılan herkes, tutulmasının hukuksallığı hakkında hızla karar verebilecek ve tutulması hukuki değilse salıverilmesine karar verecek bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.

5. Bu madde düzenlemelerine aykırı olarak yakalanmaktan veya tutulmaktan mağdur olan herkes, icra olunabilir¹⁶⁰ bir tazminat hakkına sahiptir.

Madde 6 – Adil Yargılanma Hakkı

1. Herkes, kişisel¹⁶¹ hak ve yükümlülüklerine ilişkin uyuşmazlıkların veya hakkındaki bir suç isnadının karara bağlanmasında, kanunla¹⁶² kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri¹⁶³ tarafından, makul bir sürede, hakkaniyete uygun ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir. Hüküm aleni¹⁶⁴ olarak açıklanır fakat duruşmayı izleyenler ve basın mensupları, çocuk ve gençlerin menfaatlerini veya tarafların özel yaşamlarını korumanın gerektirmesi durumunda ve adaletin zarar göreceği özel durumlarda mahkemenin kesinlikle gerekli olduğuna kanaat getirdiği ölçüde, demokratik bir toplumdaki genel ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına duruşmanın tamamından veya bir bölümünden çıkarılabilir.

2. Kendisine suç yüklenen herkes, hukuken suçlu olduğu kanıtlanıncaya kadar masum¹⁶⁵ sayılır.

3. Kendisine suç yüklenen bir kişi, şu asgari haklara sahiptir:

(a) kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedenleri hakkında anlayabileceği dilde ve ayrıntılı olarak derhal bilgilendirilme;

(b) savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olma;

159 Bu fıkrada tanınan hak sadece ceza muhakemesiyle ilgili değildir. Farklı tutulma biçimlerine karşı tanınan bir güvence olduğu için gözaltı ve tutuklama gibi dar ifadelerinin kullanılmaması önemlidir.

160 Fransızca metinde bu kavram yoktur.

161 Orijinal metindeki “*civic*” ifadesi “medeni” biçiminde çevrilebilmektedir. Böylesi bir çeviri, kavramı medeni hukuk ile sınırlayan bir anlamı barındırmaktadır. Bu yanlış anlamın aşılması için “kişisel” ifadesinin kullanılması daha uygun görüldü.

162 Burada biçimsel kanun anlayışının olması önem taşır. Yasa yerine kanun ifadesinin kullanılma nedeni ise Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'tir.

163 Türkçede *court* sözcüğünün karşılığı olan “mahkeme” ifadesinden başka *tribunal* sözcüğünün karşılığı olan özel bir ifade yoktur. “Yargı yeri” kavramı önerilir.

164 Buradaki “aleni” ifadesi “herkese açık” vb. türden bir ifadeyle de karşılanabilir.

165 Burada “masum” yerine “suçsuz” da denilebilir. Fakat “masumiyet karinesi” ifadesinin yaygınlığı ve suçsuz sözcüğüne göre nüanslı anlamı uyarınca “masum” sözcüğü yeğlendi.

(c) kendisini bizzat veya kendi seçeceği bir müdafî¹⁶⁶ aracılığıyla savunma; müdafîye ödeme yapabilmek için yeterli olanağı yoksa ve adalet yararına bir gereklilik varsa ücretsiz hukuki yardım alma;

(d) aleyhine olan tanıklar sorguya çekme ve çektirme; lehine olan tanıkların, aleyhine olan tanıklarla aynı koşullarda hazır bulunmalarını ve sorguya çekilmelerini sağlama;

(e) mahkemede kullanılan dili anlamıyor veya konuşmıyorsa, bir tercümanın¹⁶⁷ yardımından ücretsiz olarak yararlanma.

Madde 7 – Kanunsuz¹⁶⁸ Ceza Olmaz İlkesi

1. Kimse işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan bir eylemden veya ihmalden dolayı suçlu bulunamaz. Kimseye suçu işlediği zaman verilebilecek cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

2. Bu madde, herhangi bir kişinin, işlendiği sırada uygar uluslar tarafından tanınmış hukukun genel ilkelerine göre suç sayılan herhangi bir eylem veya ihmal nedeniyle yargılanmasına ve cezalandırılmasına engel değildir.

Madde 8 – Özel Yaşama ve Aile Yaşamına Saygı Hakkı

1. Herkes özel ve aile yaşamına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına hukuka uygun olarak yapılan ve ulusal güvenlik, kamu emniyeti¹⁶⁹, ülkenin ekonomik esenliği, düzensizliğin veya suçun önlenmesi, genel sağlığın veya genel ahlakın korunması, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla¹⁷⁰ demokratik bir toplumda gerekli bulunan müdahalelerin dışında, bir kamu makamı tarafından hiçbir müdahalede bulunulamaz.

166 İngilizce orijinal metinde “*legal assistance*” ifadesi kullanılmaktadır. Fakat Fransızca metinde “*l’assistance d’un défenseur*” ifadesine yer verildiği de bilinmelidir. “Avukat” ifadesi ise ceza yargılamasındaki savunma makamının kendine özgü özelliklerle uyarınca yerinde görülmemektedir.

167 Burada “çevirmen” değil “tercüman” ifadesinin kullanılması önem taşır. Çünkü tercüman, çevirmenden farklı olarak bu işi sözlü olarak yapar.

168 Burada da “hukuk” sözcüğünün kullanılması mümkündür. Fakat “kanunsuz ceza olmaz” ifadesinin yaygın kullanımı karşısında belirsizlik yaratmamak için “hukuksuz” ifadesine yer vermek gerekli görülmemiştir.

169 Burada güvenlik ifadesinin kullanılmamasının nedeni “*national security*” ve “*public safety*” sözcükleri arasındaki farktan ileri gelmektedir. “*Security*” ve “*safety*” sözcüklerinin ikisi için de “güvenlik” ifadesine yer verilmesi farklı silikleştirmektedir. Bu nedenle ayrımı ortaya koyan bir sözcük kullanılmaktadır. Bu bağlamda madde 5’te kullanılan “güvence” ifadesi de akılda tutulmalıdır.

170 Her virgülden önce ayrıca “for” bulunduğu için bu meşru amaçların ayrı ayrı olduğunu vurgulayacak bir kullanıma da gidilebilir.

Madde 9 – Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, din veya inancını değiştirme özgürlüğünü, tek başına veya başkalarıyla birlikte topluluk hâlinde, aleni veya özel olarak ibadet etme, öğretme, uygulama ve ayin yapma biçiminde din veya inancını açığa vurma özgürlüğünü de içerir.

2. Bir kişinin dinini veya inancını açığa vurma özgürlüğü ancak hukuken öngörülen ve kamu güvenliği, kamu düzeninin korunması, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir.

Madde 10 – İfade Özgürlüğü

1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir.¹⁷¹ Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlara bakılmaksızın, bir fikre¹⁷² sahip olma, haber ve düşüncelere ulaşma ve bunları yayma özgürlüğünü de içerir. Bu madde devletin, radyo yayıncılığını, televizyon ve sinema işletmeciliğini izne bağlamasına engel değildir.

2. Bu özgürlükleri kullanırken hakkın kullanımı, ödev ve sorumluluk içinde hareket edilmesi gerektiğinden, hukuken öngörülen ve ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü¹⁷³ veya kamu emniyeti, düzensizliğin veya suçun önlenmesi, sağlığın ve ahlakın korunması, başkalarının saygınlığının ve haklarının korunması, gizli olarak elde edilen bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi, yargı organının otoritesinin ve tarafsızlığının korunması amacıyla demokratik bir toplumda gerekli bulunan formalitelere, koşullara, kısıtlamalara ve cezalara tabi tutulabilir.

Madde 11 – Toplanma¹⁷⁴ ve Örgütlenme Özgürlüğü

1. Herkes barışçıl biçimde toplanma özgürlüğü ile çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendikalara girme hakkı dâhil, başkalarıyla birlikte örgütlenme¹⁷⁵ özgürlüğü hakkına sahiptir.

171 “Anlatım özgürlüğü” veya “dışa vurum özgürlüğü” gibi kullanımlar tutarlı olmakla birlikte yerleşmiş kalıp karşısında talileşmektedir.

172 Burada “düşünce” değil “fikir” sözcüğüne yer verilmesinin nedeni “*thought*” ve “*opinion*” sözcükleri arasındaki farkı yansıtmaya amaçlıdır.

173 “Ülkesel bütünlük” biçiminde bir kullanım da doğrudur, hatta diğer maddelerdeki “ülkesel” kullanımlarıyla birlikte ele alındığında daha tutarlı olabilir. Fakat bir kalıp olarak “toprak bütünlüğü” ifadesinin yaygınlığı uyarınca bu ifade yeğlendi.

174 Toplantı biçimindeki çeviriye kuşkuyla yaklaşmak gerekir. Zira toplantı, toplanma biçimlerinden yalnızca biridir.

175 Buradaki “*association*” ifadesi kimilerince “dernek” diye çevriliyor. Sözcük, çeşitli örgütlenme biçimlerinden birine indirgenemez.

2. Bu hakların kullanılmasına, ulusal güvenlik veya kamu emniyeti yararına, suçun ve düzensizliğin önlenmesi, sağlığın ve ahlakın korunması, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla hukuken öngörülen ve demokratik bir toplumda gerekli olanlardan başka kısıtlamalar koyulamaz. Bu madde, bu hakların silahlı kuvvetler, polis örgütü ve devlet idaresi mensupları tarafından kullanılmasına hukuka uygun kısıtlamalar koyulmasını engellemez.

Madde 12 – Evlenme Hakkı

Evlenme çağına gelen erkekler ve kadınlar, evlenme hakkının kullanılmasını düzenleyen ulusal hukuka göre evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir.

Madde 13 – Etkili Bir Hukuk Yolu Hakkı

Bu Sözleşme’de düzenlenen hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, ihlalin resmî bir sıfatla hareket eden kişilerce gerçekleşmiş olmasına bakılmaksızın, ulusal bir makam önünde etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkına sahiptir.

Madde 14 – Ayrımcılık¹⁷⁶ Yasağı

Bu Sözleşme’de beyan edilen hak ve özgürlüklerin kullanılması, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi herhangi bir temelde¹⁷⁷ ayrımcılık yapılmaksızın güvence altına alınır.

Madde 15 – Olağanüstü Hâl Zamanlarında Yükümlülük Azaltma¹⁷⁸

1. Bir yüksek Sözleşmeci taraf, savaş zamanında veya ulusun yaşamını tehdit eden başka bir kamusal olağanüstü hâlde, uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine aykırı olmamak koşuluyla ve durumun zorunluluklarının kesin olarak gerektirdiği ölçüde, bu Sözleşme ile üstlendiği yükümlülüklerini azaltan tedbirler alabilir.

2. Bu düzenleme kapsamında; savaş sırasında hukuka uygun eylemler nedeniyle meydana gelen ölümler hariç olmak üzere madde 2’de; madde 3 ile 4’te (fıkra 1) ve madde 7’deki yükümlülüklerde azaltma yapılamaz.

176 Burada kullanılması gereken sözcük “ayrımcılık” biçimindedir fakat TDK Sözlüğü “ayrımcılık” diye bir kavrama yer vermemektedir. Buna karşılık Anayasa (md. 10) ve TCK (md. 122) “ayırım” ifadesine yer verir.

177 Buradaki “ground” sözcüğünün, “kuşku temel öğretisi” uyarınca kullanılması yerinde olur.

178 “Yükümlülük azaltma” yerine “sapma” ifadesine de yer verilebilir. Fakat her koşulda “askıya alma” ifadesi kullanılmamalıdır.

3. Yükümlülüklerini azaltma yetkisi kullanan bir yüksek Sözleşmeci taraf, aldığı önlemler ile bunların nedenleri hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreterini tamamen bilgilendirir. Yüksek Sözleşmeci taraf, bu tedbirlerin kullanılmasının ne zaman sona ereceği ve Sözleşme düzenlemelerinin ne zaman yeniden tamamıyla uygulanacağı konusunda da Avrupa Konseyi Genel Sekreterini bilgilendirir.

Madde 16 – Yabancıların Siyasal Faaliyetleri Hakkında Kısıtlamalar

Madde 10'da, 11'de ve 14'teki hiçbir şey, yüksek Sözleşmeci tarafların yabancıların siyasal faaliyetlerine kısıtlamalar getirmelerine engel sayılamaz.

Madde 17 – Hakları Kötüye Kullanma Yasağı

Bu Sözleşme'deki hiçbir şey, herhangi bir devlete, gruba veya kişiye, bu Sözleşme'de yer alan hakların ve özgürlüklerin tahrip edilmesini veya bu Sözleşme'de öngörülenden daha geniş ölçüde kısıtlanmasını amaçlayan herhangi bir faaliyette veya eylemde bulunma hakkını tanıyarak yorumlanamaz.

Madde 18 – Hakların Kısıtlanmasının Sınırı

Söz konusu haklara ve özgürlüklere bu Sözleşme uyarınca izin verilen kısıtlamalar¹⁷⁹, öngörüldükleri amaç dışında uygulanamaz.

BÖLÜM II

İNSAN HAKLARI AVRUPA MAHKEMESİ¹⁸⁰

Madde 19 – Mahkemenin Kurulması

Yüksek Sözleşmeci tarafların bu Sözleşme ile üstlendikleri taahhütleri yerine getirmelerini güvence altına almak için, bundan sonra “Mahkeme” diye anılacak bir İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kurulur. Mahkeme, süreklilik esasına göre çalışır.

Madde 20 – Hâkimlerin Sayısı

Mahkeme, yüksek Sözleşmeci tarafların sayısına eşit nicelikte hâkimden oluşur.

179 Burada “sınırlama” ve “kısıtlama” sözcüklerinin arasındaki küçük fark önem taşır. Sınırlama hakkın koruduğu kapsamın (*scope*) sınırlarıyla ilgilidir. Oysa “kısıtlama” bu kapsamın içindeki bir güvencenin meşru amaçlarla kayıtlanması anlamını daha iyi yansıtır. Bununla birlikte Anayasa'nın 13'üncü maddesindeki ifadeyle koşutluk sağlanması gerektiği düşünülüyorsa “sınırlama” kavramına yer verilmesi gerekir.

180 İnsan Haklarının Avrupa Mahkemesi veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kullanımları da doğrudur.

Madde 21 – Görev Ölçütleri

1. Hâkimler, yüksek ahlaki niteliklere sahip kişilerdir ve yüksek yargısal bir göreve atanabilmek için gerekli niteliklere sahip veya uzmanlıklarıyla tanınan hukukçulardır.
2. Hâkimler, Mahkemede kişisel sıfatlarıyla görev yapar.
3. Hâkimler, görevleri süresince bağımsızlığın, tarafsızlığın ve sürekli çalışma esasının gerekleriyle bağdaşmayan bir işle meşgul olamaz; bu fıkranın uygulanmasından kaynaklanan tüm¹⁸¹ sorunlar Mahkeme tarafından karara bağlanır.

Madde 22 – Hâkimlerin Seçilmeleri¹⁸²

Hâkimler, her bir yüksek Sözleşmecî tarafın gösterdiği üçer adaylı bir listeden, Parlamenterler Meclisi tarafından oy çokluğu ile seçilir.

Madde 23 – Görev Süreleri ve Görevden Alınma

1. Hâkimler, dokuz yıllık bir dönem için seçilir. Yeniden seçilemezler.
2. Hâkimlerin görev süreleri, 70 yaşına geldiklerinde sona erer.
3. Hâkimler, yerlerine başkası gelinceye kadar görevlerini sürdürür. Buna karşılık, hâlihazırda incelemekte oldukları davalara, görevleri sona erdikten sonra da bakmaya devam ederler.
4. Bir hâkim, diğer hâkimlerce üçte iki çoğunlukla alınmış olan ve hâkimlik için gerekli koşulları artık taşımadığına dair bir karar olmadıkça görevden alınamaz.

Madde 24 – Yazı İşleri ve Raportörler

1. Mahkemede, görevleri ve örgütlenmesi Mahkeme İç Tüzüğü'nde¹⁸³ belirlenen bir Yazı İşleri Müdürlüğü bulunur.
2. Mahkemeye, tek hâkimli düzende çalışırken, Mahkeme Başkanı'na bağlı olarak görev yapan raportörlerce yardım edilir. Raportörler, Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü'nün üyesidir.

181 Türkçede “bütün” ve “tüm” sözcükleri arasındaki farka dikkate etmek gerekir.

182 “Hâkimlerin seçimi” gibi anlam farklılaşmasına yol açacak kullanımlardan sakınmak gerekir.

183 İç tüzük ifadesi çoğu kez “içtüzük” diye yazılmaktadır fakat TDK bu ifadenin “iç tüzük” biçiminde ayrı yazılması gerektiği görüşündedir.

Madde 25 – Mahkeme Genel Kurulu

Mahkeme Genel Kurulu;¹⁸⁴

- (a) üç yıllık bir süre için başkanını ve bir veya iki başkan yardımcısını seçer, bu kişiler yeniden seçilebilir;
- (b) belirli süreler için daireler oluşturur;
- (c) dair başkanlarını seçer, bu kişiler yeniden seçilebilir;
- (d) Mahkeme İç Tüzüğü'nü kabul eder;
- (e) Yazı İşleri Müdürü'nü ve bir veya birden fazla yardımcısını seçer;
- (f) 26. maddenin 2. fıkrası uyarınca talepte bulunur.

Madde 26 – Tek Hâkim Oluşumu, Komiteler, Daireler ve Büyük Daire

1. Mahkeme, önüne gelen davaları görmek üzere tek hâkimli oluşumlar, üç hâkimli komiteler, yedi hâkimli daireler ve on yedi hâkimli Büyük Daire halinde çalışır. Komiteler, daireler tarafından belirli bir süre için kurulur. Mahkeme daireleri, belli bir süre için komiteler kurar.
2. Bakanlar Komitesi, Mahkeme Genel Kurulunun talebi üzerine, Daire Hâkimlerinin sayısını, oy birliğiyle alacağı bir kararla ve belirli bir süre için beşe düşürebilir.
3. Tek hâkim oluşumunda görev alan hâkim, adına seçilmiş bulunduğu yüksek Sözleşmeci tarafa karşı yapılan hiçbir başvuruyu inceleyemez.
4. İlgili yüksek Sözleşmeci taraf adına seçilen hâkim, Daire ve Büyük Dairenin oturumuna resen katılır. Bu hâkimin yokluğunda veya oturuma katılmadığı bir durumda, ilgili tarafın önceden sunacağı listeden Mahkeme Başkanı tarafından seçilen bir kişi, hâkim sıfatıyla oturuma katılır.
5. Büyük Dairede Mahkeme Başkanı, başkan yardımcıları, daire başkanları ve Mahkeme İç Tüzüğü'ne göre belirlenecek diğer hâkimler yer alır. Bir dava, madde 43 uyarınca Büyük Daireye gönderildiğinde, kararı veren Dairenin Başkanı ile ilgili yüksek Sözleşmeci taraf adına yer almış hâkim dışında hiçbir daire hâkimi Büyük Dairede yer alamaz.

184 Örneğin buradaki -orijinal metinlerde olmayan- noktalama işareti, Türkçe dilinin kendine özgü özelliklerinin bir gereğidir.

Madde 27 – Tek Hâkimlerin Yetkisi

1. Tek hâkim, madde 34 uyarınca Mahkemeye yapılan bir başvurunun kabul edilemez olduğuna veya işlemden kaldırılmasına, böyle bir karar daha fazla inceleme gerekmeksizin alınabilecek ise, karar verebilir.

2. Bu karar kesindir.

3. Tek hâkim, bir başvurunun kabul edilmez olduğuna veya işlemden kaldırılmasına karar vermez ise, ek inceleme için bunu bir komiteye ya da Daireye gönderir.

Madde 28- Komitelerin Yetkisi

Bir komite, oy birliğiyle, madde 34 uyarınca sunulan bir başvurunun;

(a) kabul edilemez olduğuna veya kayıttan düşürülmesine, böyle bir karar daha fazla inceleme gerekmeksizin alınabilecek ise karar verebilir veya

(b) davadaki temel sorun, Sözleşme'nin ve protokollerinin uygulanması veya yorumlanması ile ilgili olup zaten Mahkemenin yerleşik içtihadının konusu ise, davayı kabul edilebilir bulabilir ve aynı zamanda davanın esasına ilişkin karar verebilir.

2. Fıkra 1 uyarınca verilen kararlar ve hükümler kesindir.

3. İlgili yüksek Sözleşmecî taraf yönünden seçilen hâkim, o komitenin üyesi değilse komite, ilgili tarafın 1.(b) bendindeki usulün uygulanmasına itiraz etmesi de dâhil olmak üzere ilgili tüm etmenleri göz önünde tutmak suretiyle bu hâkimi yargılamanın her aşamasında komite üyelerinden birinin yerini alması için davet edebilir.

Madde 29 – Dairelerin Kabule Edilebilirliğe ve Esasa Dair Kararları

1. Madde 27'ye ve 28'e göre bir karar veya madde 28'e göre bir hüküm verilmemişse bir Daire, madde 34 uyarınca sunulan bireysel başvuruların kabul edilebilirliği ve esası hakkında karar verir. Kabul edilebilirlik kararı ayrı olarak verilebilir.

2. Bir daire, madde 33 uyarınca sunulan devletlerarası başvuruların kabul edilebilirliği ve esası hakkında karar verir. Mahkeme ayrıkçı durumlarda aksini kararlaştırmadıkça kabul edilebilirlik kararı ayrı olarak verilir.

Madde 30 – Yargılama Yetkisini Büyük Daireye Bırakma

Daire önünde görülmekte olan bir dava, Sözleşme'nin ve protokollerinin yorumuna etki eden ciddi bir soruna neden olursa veya sorunun çözümü Mahkeme tarafından daha önceden verilmiş bir karar ile uyumsuzluk sonucu yaratabilecekse Daire, davanın

tarafardan biri buna itiraz etmedikçe, hüküm vermeden önceki herhangi bir zamanda yargılama yetkisini Büyük Daire lehine bırakabilir.

Madde 31 – Büyük Dairenin Yetkileri

Büyük Daire,

(a) madde 33 veya madde 34'e göre sunulan başvuruları; bir Daire, yargılama yetkisini madde 30 uyarınca kendisine bıraktığında veya bir dava madde 43 çerçevesinde kendisine havale edildiğinde karara bağlar.

(b) madde 46, fıkra 4'e göre Bakanlar Komitesi tarafından Mahkemenin önüne getirilen konular hakkında karar verir ve

(c) madde 47 çerçevesinde sunulan tavsiye görüşü istemlerini inceler.

Madde 32 – Mahkemenin Yargılama Yetkisi¹⁸⁵

1. Mahkemenin yargılama yetkisi, 33, 34 ve 47. maddelerde öngörüldüğü biçimde kendisine havale edilip Sözleşme'nin ve protokollerinin yorumlanmasına ve uygulanmasına dair tüm konuları kapsar.

2. Mahkemenin yargı yetkisine ilişkin bir uyuşmazlığa dair kararı Mahkeme verir.

Madde 33 – Devletlerarası Davalar

Herhangi bir yüksek Sözleşmeci taraf, Sözleşme'nin ve protokollerinin düzenlemelerinin başka bir yüksek Sözleşmeci tarafça ihlal edildiği iddiasını Mahkemeye gönderebilir.

Madde 34 – Bireysel Başvurular

Mahkeme, bu Sözleşme'de ve protokollerinde ortaya konan haklarının, yüksek Sözleşmeci taraflardan birinin ihlalinden dolayı mağdur olduğunu iddia eden herhangi bir bireyin, hükümet dışı örgütün ve birey topluluklarının yaptıkları başvuruları alabilir. Yüksek Sözleşmeci taraflar, bu hakkın etkili biçimde kullanılmasını engellememeyi taahhüt eder.

Madde 35 – Kabul Edilebilirlik Kriterleri

1. Mahkeme bir sorunu ancak, uluslararası hukukun genel olarak tanınan kuralları uyarınca tüm iç hukuk yolları tüketildikten sonra ve kesin kararın alındığı tarihten itibaren altı ay içinde başvuru yapılmış olduğunda ele alabilir.

185 Buradaki "jurisdiction" yargıya özgü olduğu için egemenlik yerine yargılama ifadesine yer verilmesi anlamlıdır.

2. Mahkeme, madde 34 çerçevesinde sunulan herhangi bir bireysel başvuruyu aşağıdaki durumlarda ele almaz:

(a) başvurunun anonim olması veya

(b) başvurunun Mahkeme tarafından daha önce incelenmiş olan bir konuyla esas bakımından aynı olması veya daha önce başka bir uluslararası soruşturma ya da çözüme kavuşturma makamına sunulmuş olup konuyla ilgili hiçbir yeni bilgi içermemesi.

3. Mahkeme, 34. maddeye göre sunulan bir bireysel başvuruyu aşağıdaki durumlarda kabul edilemez bulur:

(a) Sözleşme'nin veya protokollerinin düzenlemeleriyle bağdaşmayan, açıkça dayanaktan yoksun ya da bireysel başvuru hakkını kötüye kullanması; veya

(b) Sözleşme'de ve protokollerinde belirtilen insan haklarına saygı ilkesi gereğince başvurunun esas hakkında incelemeye gerek bulunması ve başvuruya konu olayın ulusal bir yargı yeri tarafından gereğince incelenmemiş olması durumları hariç, başvuruğunun önemli bir dezavantajdan mustarip olmaması

4. Mahkeme, bu madde çerçevesinde kabul edilemez olarak değerlendirdiği herhangi bir başvuruyu reddeder. Mahkeme başvurunun reddine, yargılamanın herhangi bir aşamasında karar verebilir.

Madde 36 – Üçüncü Taraf Müdahalesi

1. Bir yurttaşı başvuru durumunda bulunan bir yüksek Sözleşmeci taraf, bir dairenin ya da Büyük Daire'nin önündeki tüm davalarda yazılı olarak görüşlerini sunma ve duruşmalara katılma hakkına sahiptir.

2. Mahkeme Başkanı, adaletin gereği gibi yerine getirilmesi amacıyla, davada taraf olmayan bir yüksek Sözleşmeci tarafı veya başvuru dışında ilgili herhangi bir kişiyi, yazılı olarak görüşlerini sunmaya ve duruşmalara katılmaya davet edebilir.

3. Bir dairenin veya Büyük Dairenin önündeki tüm davalarda Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri yazılı görüş sunabilir ve duruşmalara katılabilir.

Madde 37 – Başvuruların Kayıttan Düşürülmesi

1. Mahkeme yargılamanın herhangi bir aşamasında, aşağıdaki sonuçları doğuran koşulların varlığı durumunda, bir başvurunun kayıttan düşürülmesine karar verebilir:

(a) başvuruğunun kendi başvurusunu takip etmek niyetinde olmaması veya

(b) sorunun çözülmüş olması veya

(c) Mahkeme tarafından saptanan herhangi bir başka nedenden ötürü başvurunun incelenmesini sürdürmenin artık haklı kılınmaması.

Gelgelelim, Sözleşme'de ve protokollerinde tanımlandığı üzere insan haklarına saygı gösterilmesi ilkesinin bunu gerekli kılması durumunda Mahkeme başvuruyu incelemeye devam eder.

2. Mahkeme, koşulların böyle bir işlemi haklı kıldığı görüşüne varırsa, başvurunun canlandırılmasına karar verebilir.

Madde 38 – Davanın İncelenmesi

Mahkeme davayı, tarafların temsilcileriyle birlikte inceler ve gerekirse, davanın etkili biçimde yürütülmesi için gerekli tüm olanakları yüksek Sözleşmeciler tarafın sağlayacağı bir soruşturma yapar.

Madde 39 – Dostane Çözümler

1. Mahkeme yargılamanın her aşamasında, sorunun Sözleşme'de ve protokollerinde tanımlanan insan haklarına saygı ilkesine dayanan bir dostane çözüme ulaşılabilmesi için, ilgili taraflara hizmet verir.

2. 1. fıkraya göre yapılan işlemler gizlidir.

3. Bir dostane çözüme ulaşılması durumunda Mahkeme, olayların kısa bir özeti ile ulaşılan sonucu kapsayan bir kararla davayı düşürür.

4. Bu karar, dostane çözüm koşullarının yerine getirilmesini gözeterek olan Bakanlar Komitesine iletilir.

Madde 40 – Aleni Duruşmalar ve Belgelere Ulaşma

1. Mahkeme ayrık durumlarda aksine karar vermedikçe, duruşmalar herkese açıktır.

2. Yazı İşleri Müdürüne teslim edilen belgeler, Mahkeme Başkanı tersine karar vermedikçe, kamusal olarak erişime açıktır.

Madde 41 – Adil Giderim

Mahkeme Sözleşme'nin veya protokollerinin ihlal edildiğini belirlerse ve yüksek Sözleşmeciler tarafın iç hukuku, bu ihlali ancak kısmen gidermeye olanak tanıyorsa Mahkeme, gerektiğinde, zarara uğrayan tarafa adil bir giderim verilmesine hükmeder.

Madde 42 – Dairenin Kararları

Dairelerin hükümleri, madde 44, fıkra 2 hükümlerine göre kesinleşir.

Madde 43 – Büyük Daireye Gönderme

1. Davanın taraflarından herhangi biri, Daire kararının verilmesi tarihinden itibaren üç ay içinde, ayrıksı olarak, davanın Büyük Daire önüne götürülmesini talep edebilir.
2. Büyük Dairenin beş yargıcından oluşan bir kurulu; bu talebi davada Sözleşme'nin veya protokollerinin yorumlanmasını veya uygulanmasını etkileyen ciddi bir sorun veya genel nitelikte önemli bir mesele varsa kabul eder.
3. Bu kurul, söz konusu talebi kabul ederse Büyük Daire, vereceği bir hükümlerle bu davayı karara bağlar.

Madde 44 – Kesin Hükümler

1. Büyük Dairenin hükmü kesindir.
2. Bir Dairenin hükmü aşağıdaki durumlarda kesindir:
 - (a) taraflar, davanın Büyük Daireye gönderilmesi talebinde bulunmayacaklarını açıkladıklarında veya
 - (b) hüküm tarihinden sonra davanın Büyük Daireye gönderilmesi talebinde bulunulmamış ise hükümden üç ay sonra veya
 - (c) Büyük Daire Kurulu, madde 43 çerçevesinde sunulan bir talebi reddettiğinde.
3. Kesin hüküm yayımlanır.

Madde 45 – Hükümlerin ve Kararların Gerekçeleri

1. Başvuruların kabul edilebilir ya da kabul edilemez olduğunu açıklayan kararlar ile hükümler gerekçeli olarak verilir.
2. Bir hüküm, tamamen veya kısmen hâkimlerin oy birliği ile benimsedikleri görüşü yansıtmıyorsa her hâkim kendi ayrık görüşünü belirtme yetkisine sahiptir.

Madde 46 – Hükümlerin Bağlayıcılığı ve Uygulanması

1. Yüksek Sözleşmesi taraflar, tarafı buldukları herhangi bir davada Mahkemenin kesin hükmüne uymayı taahhüt eder.
2. Mahkemenin kesin hükmü, bunun uygulanmasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesine iletilir.

3. Bakanlar Komitesi, kesinleşmiş bir hükmün yerine getirilmesinin gözetim sürecinin, hükmün yorumlanması problemi nedeniyle engellendiğini kanaatine ulaşırsa, yorum sorunu üzerinde karar vermesi için meseleyi Mahkemeye gönderebilir. Gönderme kararı, Komitede yer alma hakkı bulunan temsilcilerin üçte iki oy çokluğuyla verilir.

4. Bakanlar Komitesi, bir yüksek Sözleşmecî tarafın, taraf olduğu bir davada kesinleşmiş bir hükme uymadığını düşünecek olursa, o yüksek Sözleşmecî Tarafa resmen bildirdikten sonra, Komitede yer alma hakkı bulunan temsilcilerin üçte iki oy çokluğuyla verdiği bir kararla, o tarafın 1. fıkradaki yükümlülüğünü yerine getirip getirmediği sorununu Mahkemenin önüne getirebilir.

5. Mahkeme 1. fıkranın ihlal edildiğini tespit edecek olursa, alınacak tedbirleri kararlaştırması için, olayı Bakanlar Komitesine gönderir. Mahkeme 1. fıkranın ihlal edilmediğini tespit edecek olursa, davayı yine Bakanlar Komitesine gönderir ve Komite, davayı incelemeyi sona erdirir.

Madde 47 – Tavsiye Görüşleri

1. Mahkeme, Bakanlar Komitesinin talebi üzerine, Sözleşme'nin ve protokollerinin yorumlanmasına dair hukuksal sorunlar hakkında tavsiye görüşü verebilir.

2. Bu tür görüşler, Sözleşme'nin I. Bölümü'nde ve protokollerinde tanımlanan hakların veya özgürlüklerin içeriğine ya da kapsamına dair herhangi bir soruna ya da Sözleşme uyarınca başlatılmış herhangi bir yargılama işleminin sonucunda Mahkemenin veya Bakanlar Komitesinin incelemek durumunda kalabileceği başka herhangi bir soruna ilişkin olamaz.

3. Bakanlar Komitesinin, Mahkemedan tavsiye görüşü isteme kararı alabilmesi için, Komite toplantılarına katılma hakkı bulunan temsilcilerin çoğunluğunun oyu gereklidir.

Madde 48 – Mahkemenin Tavsiye Görüşü Verme Yetkisi

Mahkeme, Bakanlar Komitesi tarafından sunulan bir tavsiye görüşü talebinin, madde 47'de tanımlanan yetkisinin içinde olup olmadığına karar verir.

Madde 49 – Tavsiye Görüşlerinin Gerekçesi

1. Mahkemenin tavsiye görüşleri gerekçeli olarak verilir.

2. Bir tavsiye görüşü tamamen veya kısmen hâkimlerin oy birliği ile benimsedikleri görüşü yansıtmıyorsa her hâkim kendi ayrı görüşünü belirtme yetkisine sahiptir.

3. Mahkemenin verdiği tavsiye görüşleri Bakanlar Komitesine iletilir.

Madde 50 – Mahkemenin Giderleri

Mahkemenin giderleri Avrupa Konseyi tarafından karşılanır.

Madde 51 – Hâkimlerin Ayrıcalıkları ve Muafiyetleri

Hâkimler görevlerini yerine getirdikleri süresince, Avrupa Konseyi Statüsü madde 40'ta ve buna bağlı olarak yapılan sözleşmelerde düzenlenen ayrıcalık ve bağıışıklıklardan yararlanma hakkına sahiptir.

BÖLÜM III

ÇEŞİTLİ DÜZENLEMELER

Madde 52 – Genel Sekreterin İncelemeleri

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nin talebi üzerine her yüksek Sözleşmeci taraf, Sözleşme'nin düzenlemelerinden herhangi birinin kendi iç hukukunda etkili uygulanmasına dair gerekli bir açıklama sunar.

Madde 53 – Mevcut İnsan Haklarının Korunması

Bu Sözleşme'deki hiçbir düzenleme, yüksek Sözleşmeci tarafların hukuk düzeninde veya tarafı oldukları herhangi bir sözleşmede güvence altına alınan insan haklarını ve temel özgürlükleri kısıtlıyor veya bunlara ilişkin yükümlülüklerini azaltıyor biçiminde yorumlanamaz.

Madde 54 – Bakanlar Komitesinin Yetkileri

Bu Sözleşme'nin hiçbir düzenlemesi, Avrupa Konseyi Statüsü'nün Bakanlar Komitesine tanıdığı yetkileri zayıflatmaz.

Madde 55 – Diğer Uyuşmazlık Çözüm Yollarını Dışarıda Bırakma

Yüksek Sözleşmesi taraflar, özel bir anlaşma yapılması hariç olmak üzere, bu Sözleşme'nin yorumlanmasından veya uygulanmasından doğan bir uyuşmazlığı, dilekçe vermek suretiyle bu Sözleşme'de öngörülenden başka bir çözüm yoluna sunmak üzere kendi aralarında yürürlükte bulunan antlaşmalardan, sözleşmelerden veya bildirelerden yararlanmamak konusunda anlaşmıştır.

Madde 56 – Ülkesel Uygulama

1. Herhangi bir devlet, işbu Sözleşme'yi onaylanması zamanında ya da bundan sonraki herhangi bir zamanda Avrupa Konseyi Genel Sekreterine ulaştıracağı bir bildirimle,

bu madenin fıkrası 4 hükmüne tabi olarak, uluslararası ilişkilerinden sorumlu bulunduğu ülkelerinin hepsinin ya da bazılarının, bu Sözleşme'nin kapsamına girdiğini beyan edebilir.

2. Sözleşme, bildirimde adı geçen ülke ya da ülkelerde, Avrupa Konseyi Genel Sekreterinin bu bildirim almasından sonraki otuzuncu günde yürürlüğe girer.

3. Bu Sözleşme'nin düzenlemeleri, bu tür ülkelerde, yerel gerekler göz önünde bulundurularak uygulanır.

4. Bu maddenin 1. fıkrası uyarınca bir beyanda bulunmuş olan herhangi bir devlet, bunun ardından herhangi bir zamanda, bu beyanın ilgili bulunduğu bir veya daha çok ülke bakımından, Sözleşme madde 34'te öngörüldüğü üzere, Mahkemenin bireylerden, hükümet dışı örgütlerden veya birey gruplarından gelen başvuruları alma yetkisini kabul ettiğini beyan edebilir.

Madde 57 – Çekinceler

1. Herhangi bir devlet, bu Sözleşme'yi imzalarken ya da onaylama belgesini teslim ederken, Sözleşme'nin belirli bir düzenlemesine, ülkesinde o zaman için yürürlükte olan herhangi bir hukukun bu hükme uygun bulunmaması ölçüsünde bir çekince koyabilir. Bu madde çerçevesinde genel nitelikli çekinceler konulmasına izin verilmez.

2. Bu madde kapsamında konulan herhangi bir çekince, ilgili yasanın özet açıklamasını içerir.

Madde 58 – Çekilme¹⁸⁶

1. Bir yüksek Sözleşmeci taraf bu Sözleşme'den ancak, Sözleşme'ye taraf olduğu tarihten itibaren geçecek beş yıllık bir sürenin sona ermesinin ardından ve diğer yüksek Sözleşmeci tarafları bu konuda bilgilendirecek olan Avrupa Konseyi Genel Sekreterine gönderilen bir bildirimde yer alan altı aylık feshi ihbar süresinin tamamlanmasından sonra çekilebilir.

2. Böyle bir çekilme, ilgili yüksek Sözleşmeci tarafça çekilmenin yürürlüğe girdiği tarihten önce gerçekleştirilen ve Sözleşme'den doğan yükümlülükleri ihlal edecek herhangi bir eylemi yönünden; bu yüksek Sözleşmeci tarafın, Sözleşme ile üstlendiği yükümlülüklerinden kurtulmasına yol açacak bir etki doğurmaz.

¹⁸⁶ Burada “fesih” ifadesine yer vermek “iradenin feshi” anlamında doğru sayılabilir fakat bir taraf devletin irade değiştirmesi, Sözleşme'yi ortadan kaldırmayacağı için “çekilme” ifadesinin kullanılması daha yerinde görünmektedir.

3. Avrupa Konseyi üyeliği sona erecek olan herhangi bir yüksek Sözleşmeci tarafın, bu Sözleşme'ye taraf olma sıfatı da aynı koşullar altında sona erer.

4. Madde 56 düzenlemeleri çerçevesinde Sözleşme'nin uygulanmasına tabi kılındığı bildirilen herhangi bir ülke bakımından, yukarıdaki fıkra düzenlemeleri uyarınca bu Sözleşme'den çekilmek mümkündür.

Madde 59 – İmza ve Onay

1. Bu Sözleşme, Avrupa Konseyi üyelerinin imzasına açıktır. Sözleşme onaylanır. Onay belgeleri, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine teslim edilir.

2. Avrupa Birliği bu Sözleşme'ye katılabilir.

3. İşbu Sözleşme, on onaylama belgesinin teslim edilmesinden sonra yürürlüğe girer.

4. Bu Sözleşme, sonradan onaylayan herhangi bir imzacı için, kendi onaylama belgesinin teslim etmesinden itibaren yürürlüğe girer.

5. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Sözleşme'nin yürürlüğe girdiğini, Sözleşme'yi onaylayan yüksek Sözleşmeci tarafların adlarını ve daha sonra gelecek olan onaylama belgelerinin teslim edilmesini tüm Avrupa Konseyi üyelerine bildirir.

Bu Sözleşme, Avrupa Konseyi arşivlerinde saklanacak olup her iki metin de eşit derecede geçerli olmak üzere Fransızca ve İngilizce tek bir kopya hâlinde KASIM 1950'NİN 4. GÜNÜNDE ROMA'DA düzenlenmiştir. Genel Sekreter, bunun onaylı kopyalarını imzacıların her birine iletir.

Teşekkür: Ar. Gör. Necdet Umut Orcan'a, Ar. Gör. Seda Özkan'a ve Ar. Gör. Hatice Çoban'a katkıları için teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

References/Kaynakça

Kitaplar

- Akbeş E, *Etkin Soruşturmaya İlişkin Usul ve Esaslar* (Adalet 2019).
- Akıllıoğlu T, *Türkçe ve İngilizce Metinleri ile Birlikte Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (AÜSBF 1996).
- Aktaş T, *Çeviri İşlemine Genel Bir Bakış* (Orsen 1996).
- Alpay N, *Türkçe Sorunları Kılavuzu* (Metis 2018).
- Başlar K, *Anayasa Yargısında 'Mahkeme' Kavramı* (Roma 2005).
- Bates E, *The Evolution of the European Convention on Human Rights From Its Inception to the Creation of a Permanent Court of Human Rights* (OUP 2011).
- Batum S ve Yüzbaşıoğlu N, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri* (Beta 1993).
- Council of Europe, *Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, 'Constitutional Matters'* (CoE 2020).
- Çopan Y, *Ataç'ın Sözcükleri* (AÜ 1967).
- Doğru O ve Nalbant A, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi* (Legal 2013).
- Doğru O, *İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı* (Beta 1998).
- Eroğul C, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi* (Yordam 2019).
- Gemalmaz M S, *Ulusüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri*, 1. Cilt (Legal 2011).
- Giritli İ ve Güngör A, *Günümüzde İnsan Hakları* (Der 2002).
- Gölcüklü F ve Gözübüyük Ş, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması* (Turhan 2007).
- Heçilingirler F, *Türkçe "Off"* (Everest 2006).
- Hoşgöl B, *Etkin Soruşturma Yükümlülüğü* (Seçkin 2019).
- İmer K, *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi* (TDK 1976).
- İnceoğlu S (ed.), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa* (Beta 2013).
- İnceoğlu S, *Adil Yargılanma Hakkı* (CoE, 2018).
- Kaboğlu İ Ö, *Özgürlükler Hukuku-1: İnsan Haklarının Genel Kuramına Giriş* (İmge 2013).
- Kjer A. L, 'Translation of Judgments of the European Court of Human Rights into Non-official Languages: The Politics and Practice of European Multilingualism' in Anne Lise Kjer and Joanna Lam (eds), *Language and Legal Interpretation in International Law* (OUP 2020).
- Korkmaz Z, *Türk Dilinin Tarihî Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi* (AÜ 1963).
- Levend A S, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* (TTK 1960).
- Loukis G. *Loucaides, The European Convention on Human Rights: Collected Essays* (Nijhoff Law Specials 2007).

- Nişanyan S, *Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimoloji Sözlüğü* (6. Baskı, Everest 2019).
- Oder B E, *Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri* (Beta 2010).
- Özel S, *Türkiye Türkçesi Temel Dilbilgisi* (Dil Derneği 2018).
- Özman A, *İnsan Hakları ile İlgili Temel Metinler* (Beşnur 1967).
- Püsküllüoğlu A, *Öz Türkçe Sözlük: Dil Hazinesi Dizisi* (Arkadaş 2012).
- Sencer M, *Belgelerle İnsan Hakları* (Beta 1988).
- Strazburg Çevirisi, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (CoE 2010).
- Susi M, *Human Rights, Digital Society and the Law: A Research Companion* (Routledge 2019).
- Şenol C, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Etkin Soruşturma Yükümlülüğü (On İki Levha 2013)*.
- Şirin T, *Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Kanun Kavramı* (On İki Levha 2019).
- Tahmazoğlu-Üzeltürk S, *1982 Anayasası ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Göre Özel Hayatın Gizliliği Hakkı* (Beta 2004).
- Tanör B ve Yüzbaşıoğlu N, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku* (Beta 2018).
- Türkay K, *Yeni Özetleme Kılavuzu* (Kırmızı Kedi ve Dil Derneği 2016).
- The Conscience of Europe: 50 Years of the European Court of Human Rights* (CoE 2010).
- Tuğlacı P, *Ekonomi ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (Remzi 2002).
- Ünal C, *İş Hukukunda Yaş Ayırmacılığı* (On İki Levha 2018).
- Ünal Ş, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku* (Yetkin 1997).
- Velidedeoğlu H V, *1961 Anayasasının Dili* (TDK 1972).

Dergiler

- Aksoy Ö A, 'Anayasanın Dili' (1963) 11 Belleten 39-62.
- Alpkaya G, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak' (2001) 56(3) AÜSBFD 1-18.
- Cohen M, "On the Linguistic Design of Multinational Courts: The French Capture" (2016) 4 ICON 498-517.
- Çağlar B ve Çavuşoğlu N 'Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaik İkilemi', (1999) 16 Anayasa Yargısı, 143-187.
- Eyüboğlu İ Z, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (2. Baskı, Say, 2007) 542 Söz Derleme Dergisi.
- Kanadoğlu K, 'Laiklik ve Din Özgürlüğü', (2013) 109 TBB Dergisi 353-383.
- Keskinoğlu O, 'Fatih Devrine Ait İki Kuran Tercümesi', 4 Vakıflar Dergisi 95-100.
- Koçak M, 'Karşılaştırmalı Analiz, İHAM ve AB Ölçütleri' (2006) 22 Anayasa Yargısı 115-132.
- Partsch K J, 'Freedom of Conscience and Expression' in L Henkin (ed), *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights* (CUP 1981).
- Thorgeirsdóttir H, 'The Contested Notion of Freedom of Opinion', in J Grimheden ve R Ring (eds.), *Human Rights Law - From Dissemination to Application: Essays in Honour of Göran Meland* (Brill, 2006) 203-235.
- Yıldırım M C, '1948-1960 Döneminde Türkiye'de Avrupalılık: Avrupa Birliği Arşiv Belgelerine Göre Bir Değerlendirme' (2014) 11(41) Uluslararası İlişkiler Dergisi 109.

Kararlar

- Alaverdyan v. Armenia (dec.) App no 4523/04 (ECtHR, 24 August 2010).
- Brogan and Others v. the United Kingdom App nos 11209/84 (ECtHR, 29 November 1988).

- Can v. Austria, App no 9300/81 (Commission report of 12 July 1984).
- Cisse v. France App no 51346/99 (ECtHR, 9 April 2002).
- Coëme and Others v. Belgium App nos 32492/96 and 4 others, (ECtHR, 22 June 2000).
- De Souza Ribeiro v. Franca, App no 22689/07, (ECtHR [GC], 13 December 2012).
- Denmark, Norway, Sweden, and the Netherlands v. Greece, App no 3321/67, 3322/67, 3323/67 and 3344/67 (Commission report of 5 November 1969).
- Diallo v. Sweden App no 13205/07 (ECtHR, 5 January 2010).
- Eusko Abertzale Ekintza-Accion Nacionalista Vasca v. İspanya, App nos 51762/07 and 51882/07 (ECtHR, 07 December 2010).
- H.K. v. Belgium App no 22738/08 (ECtHR, 12 January 2010).
- Hirst v. the United Kingdom (no. 2) [GC] Appno 74025/01 (ECtHR, 27 April 2005).
- Husain v. Italy App no 18913/03 (ECtHR, 24 February 2005).
- Katrtsch v. France Appno 22575/08 (ECtHR, 4 November 2010).
- Krombach v. France App no. 29731/96 (ECtHR, 13 February 2001).
- Lala v. the Netherlands, App no 14861/89 (ECtHR, 22 September 1994).
- Lautsi and Others v. Italy [GC] App no 30814/06 (ECtHR, 18 March 2011).
- Le Calvez v. Franca App no 25554/94 (ECtHR, 29 July 1998).
- Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium App nos 6878/75 and 7238/75 (ECtHR, 23 June 1981).
- Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany, App nos 6210/73; 6877/75 and 7132/75, (ECtHR, 28 November 1978).
- National Union of Belgian Police v. Belgium App no 4464/70 (ECtHR, 27 October 1975).
- Protopapa v. Turkey App no 16084/90 (ECtHR, 24 February 2009).
- Schiesser v. Switzerland App no 7710/76 (ECtHR, 4 December 1979).
- Scoppola v. Italy (no. 3) [GC] App no 126/05 (ECtHR, 22 May 2012).
- Silver and Others v. the United Kingdom, App nos 5947/72 and 6 others (ECtHR, 25 March 1983).
- Soering v. the United Kingdom, App no 14038/88 (ECtHR, 7 July 1989).
- Stoll v. Switzerland [GC] App no. 69698/01, (ECtHR, 10 December 2007).
- Stroll v. Switzerland [GC], App no 69698/01 (ECtHR, 10 December 2007).
- The Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1) App no 6538/74 ((ECtHR, 26 April 1979).
- Weeks v. the United Kingdom App no 9787/82 (ECtHR, 2 March 1987).
- Wemhoff v. Germany App no 2122/64 (ECtHR, 27 June 1968).

İnternet Kaynakları

- Amerikalılararası Mahkeme, <http://www.corteidh.or.cr/index.php/en>
- Council of Europe, Strasbourg, 22nd May, 1956, [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART3-DH\(56\)5-EN1674940.pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-ART3-DH(56)5-EN1674940.pdf)
- Dil Derneği, <http://www.dildernegi.org.tr/TR,11/yayinlar.html>
- Dil Derneği, TDK'nin 1985-2005 Arasındaki Uygulamaları 2. Bölüm, <http://www.dildernegi.org.tr/TR,612/ii-bolum.html>
- Dil Derneği, TDK'nin Türkçe Sözlük'ü (Eylül 2005): 3. Bölüm, <http://www.dildernegi.org.tr/TR,613/iii-bolum.html>
- İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Orijinal Metni, https://www.echr.coe.int/Documents/Archives_1950_Convention_ENG.pdf

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin Almanca Çevirisi, https://www.echr.coe.int/documents/convention_deu.pdf

Kemal Gözler, “YSK Kararlarının Kesinliği Üzerine”, www.anayasa.gen.tr/ysk-baglayicilik.html, 21 Nisan 2017.

Tolga Şirin, “Askıya Alma Değil, Yükümlülük Azaltma; 3 Ay Değil 90 Gün”, Bianet, <https://bianet.org/bianet/siyaset/177267-askiya-alma-degil-yukumluluk-azaltma-3-ay-degil-90-gun>

UAkonferans2018, Twitter Hesabı, <https://twitter.com/uakonferans2018>